

Makedonya Meselesi'nde Bulgaristan Emareti'nin Rolü-II*The Bulgarian Principality's Role in the Struggle of Macedonia-II***Hatice DURGUN***
Nimet Ayşe BAKIRCILAR****3. MEBHAS****Tüccâr Vekâletleri**

[s.40] Bizim tüccâr vekîllerimizin Makedonya'daki vazîfeleri pek müşkil ve ağırdır. Dâhilinde icrâ-yı amel ve nüfûz edecekleri şerâit-i muhîtiyeye nazaran tüccâr vekîllerimizin en ince fikri ve âlim-i diplomat evsâfını hâiz olmaları lâzımdır. Lüzûmu der-kâr olan bu vâsi' ma'lûmâtından mâadâ me'mûriyyetlerinde muvaffak olmak üzere ayrıca da muâşeret-i mahalliyye hakkında tecrübeleri olmalıdır. Mevki' ve me'mûriyyetleri itibâriyle onlar yalnız hükûmet-i emâretin mahall-i mezkûresi en büyük me'mûriyyeti gibi ad edilmekle kalmamalıdır. Onlardan matlûb olan şey daha fazladır. Bi-l-hâssa memâlik-i Osmâniyye tüccâr vekîllerimiz kelimenin bütün ma'nâsıyla ricâl-i ictimâiyye olmalıdırlar. Çünkü onlar aynı zamanda bin müşkile içinde bulunmağla beraber şerâit-i muhîtiyenin her dürlü adem-i müsâadesine rağmen gâh ahâli-i mahalliyyeye icrâ-yı nasâyih edecekler, yol gösterecekler ve yardım eyleyecekler ve gâh halkı teşci' ederek yüreklerine kuvvet vererek onlarda daha parlak bir istikbâl ümidi şulesini idâme ve iş'âle çalışacaklardır. Onlar bu halk ile ve hele köy ahâlisi ile dâimî münâsebet ve temâslarda bulunacaklardır. Bu vesile ile onlar dâire-i me'mûriyyetlerini sık sık bizzat devredecekler veya bu maksad ile maiyyet me'mûrlarını etrafa muttasıl göndereceklerdir. Bu ahvâl ve siyasetim dâiresinde hareket olununca halk onlara kendi tabîi hamisi ve iyiliğini arzu eder hayr-hâh nazarıyla bakmağa alışacağı için kolayca vaz'-ı taht-ı te'sîri ve nüfûzuna girebilecektir. Tüccâr vekîllerinin dâhil-i memlekete seyâhatleri binlerce müşkilât iftihâmına mütevakkıftır itirazı nâ-becâ sayılır. Memâlik-i şâhânedede hakkımızda her dürlü müşkilât icrâ' edildiğine rağmen tecrübe ile sabittir ki mahâret ve fetânet ibrazıyla hâlâ burada pek çok şeyler yapmak mümkündür. İlk önce me'mûrîn-i Osmâniyyeye pek nâ-hoş görünen birçok ahvâl yavaş yavaş âdet hükmüne girmekde ve bunlara me'mûrîn tarafından atf-ı nazar-ı dikkat dahi edilmemeğe başlanmaktadır. Meselâ bir vilâyette olmayan ve nâ-kâbil-i icrâ' görünen bir takım şeylerin diğer vilâyette umûr-u âdiyeden olduğu vâki'dir. İcrâ' edilecek dûr seyâhatlerden melhûz olan fevâide gelince bunlar ayân olduğundan bu husûsta iki fikir tasavvuru câiz değildir. Yukarıda zikr edilen netâyic-i müfideden mâadâ bir de bu seyâhatler gerek tüccâr vekîline ve gerek me'mûrine bulunduğu mahâllin ahvâlini tedkîke ve çok def'a her cins halk arasında mütehaddis münâzaâtı tesviyeye de hâdimdir. Kezâlik tüccâr vekîllerimizin hükûmât-ı ecnebiyye mahallî konsolosları ile beraber büyücek vakayi'de meselâ Rumlar, Sırplar, Türkler tarafından Bulgar köylerine hücum ve

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, haticecetin@akdeniz.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, nbakircilar@akdeniz.edu.tr

taarruz edildiği ihrâk katlı vukuâtı zuhûr ettiği zamanlarda tedkîkâta çıkması da pek mühimdir. Vâkı'a bu gibi ahvâlde tüccâr vekîlleri her zaman Hükûmet-i Seniyye me'mûrini tarafından müşkilâta tesadûf edecekler ise de tekrâr ederim zât-ı hazret-i padişahînin dâhil-i kalem-revi olan memâlikte mahâret ve cesâret ibrâzıyla birçok hukûkun iktisâb olunması mümkündür. Diğer cihetden tüccâr vekâletleri işgâl ettikleri mevki' hasebiyle Eksarhlık ile teşkilât-ı ihtilâliyye arasında yalnız fâideli ve muslih bir unsur olmağla kalmayub adeta halk hizmetini görmelidirler. Vâkı'a bu rol pek nazik ve müşkil ise de bu sebebden dahi bunun icrâ'sı yine tüccâr vekîllere serbestce bırakılmalıdır. Ne söylenir ise söylensin bir tüccâr vekîlinin teşkilât-ı ihtilâliyye işlerine bi-l-fi'l müdâhale eylemediği ve hiçbir töhmed altına girmediği hâlde teşkilât adamları üzerine pek büyük te'sîr ve nüfûzu olabilir. Mezkûr vekîl pek ziyâde mahâret ibrâz etmediği takdirde memâlik-i şâhânedeki diğer tüccâr vekîllerinin mevki'ini işgâl eder. Eğer arzu olunan esâsa temel-i âsâr ve kendini iyice muvâzeneler ise [s.41] artık bundan sonra mes'ele-i milliyemizde menâfi'mize muvâfık olacak vecihle Eksarhlık ile teşkilât-ı ihtilâliyye arasında icrâ-yı te'sîre başlar. O bu kuvvetine istinâden mütehaddis münâzaâtı hall ve tesviye ve vukû' melhûz olanlarını men edebildiği gibi iki unsur arasında dâimî bir ahenk-i mültezem te'mîn eder. Aynı zamanda tüccâr vekîllerinin Hükûmet-i Seniyye me'mûrlarına karşı mülayim etvâr ile onların dahi hüsn-i zannını kazanmak ve bu hüsn-i zan sâyesinde çok şeylerden istifâde etmek matlûbdur. Bu son keyfiyet pek ziyâde mühimdir. Çünkü herkese malûm olan esbâbdan dolayı Makedonya'da olan tüccâr vekîllerimizin vezâifi ile hükûmet ve me'mûrin-i mahalliyyeye karşı münasebet ve alâkaları asla muayyen olmadığı gibi pek güç dahi ta'yîn edilebilir. Hâsılı tüccâr vekîllerimiz kemâl-i mahâret ve desîse ile teşkilât-ı ihtilâliyye Eksarhlık ve hükûmet-i Osmâniyye arasında bin dürlü manevralar etmeği öğrenerek kendilerine mevdû' olan vazîfe-i hakîkiyyeyi icrâ' etmelidirler. Memâlik-i Osmâniyyedeki tüccâr vekîllerimizin cümlesi ile mülâkâtımda hepsinin dahi vilâyât-ı şâhâne ahvâli için bir fikirde olduklarını müşâhede etdim. Lâkin en mühim mesâilde iltizâm ettikleri efkâr ve harekât birbirine mütezâddır. Meselâ teşkilât-ı ihtilâliyye ile çetecilik ve Eksarhlığın vekîlleri umûr ve fa'âliyetle istatûko ve bizzat tüccâr vekîllerinin umûr ve vezâif-i vesâire hakkında istimzâc olunan fikirlerde çok def'a birbirlerine uymadıkdan mâadâ mütezâdd dahi gelmekdedir. Tabîî efkâr ile beraber mahsûlü olan harekâtın tefâvüt ve adem-i ahengi bizim mühim menâfi'imize sû-i te'sîr etmekden hâli kalmıyor. Bu sebeple işbu adem-i ahengi izâle edecek ve tüccâr vekîllerinin vezâifi ile say' ve kuvvetlerini tevcîh edecekleri maksadı daha ayân ta'yîn edecek bir takım ta'lîmatın tüccâr vekîllerine lüzûm-ı tebliğ ve i'tâsını vecibeden ad ediyorum.

Tüccâr vekâletleri me'mûrini hakkında dahi bir takım tedâbir-i ıslâhiyenin ittihâzı lâzımdır. Bâ-husûs kâtiblerin ta'yîni evresinde i'tina ve dikkate büyük bir lüzûm mevcûddur. Bu husûsda ancak sınıf ve dereceye girmiş me'mûrîn ile iş işlemeği sever ve onun için Makedonya'ya gitmek ister adamlar seçmelidir. Kâtibler tüccâr vekîllerine iyi muâvin olmağla kalmayub iyi müsteşar ve ind-el-hâce elverişli vekîl makâmında olabilmelidirler. Sonra bir kâtib bir mahalde lâakall iki sene kadar oturmalı ve Manastır'da olduğu gibi iki sene içinde dört kâtib değiştirilerek birkaç ay kâtibler tutulmamalıdır.

Kezâlik Harbiye Nezâreti tarafından gönderilen zâbitânın dahi Fransızca bilenlerden olmağla beraber me'mûr oldukları mahall Avrupa jandarma zâbitânı lisânlarına dahi vâkıf kimselerden olarak intihâb edilmesine Harbiye Nezâretince dikkat edilmesi pek muvâfık olur. Bu husûs bizim askerî me'mûrlarımızın me'mûr oldukları vezâifini tahayyüle fevk-al-âde hâdim bir keyfiyettir. Aksi takdirde icâb eden ma'lûmât-ı askeriyye vesâireyi toplamak üzere kimse ile münâsebâtda bulunmak ihtimâl hâricinde olduğundan edecekleri hizmete de şüphe adedilir. Kezâ zâbitânın ta'yîni esnâsında bunların Hükûmet-i Seniyyeye lekelilerden ma'dûd olmamasına dikkat dahi bir keyfiyet-i mühimmedir. Bizim Üsküb'de bulunan İvan Pojarliyef şimdiki

zâbita me'mûrumuz yüzbaşı birkaç sene evvel çeteler ile Makedonya'ya gitmiş idi. Bu pek büyük bir ihtiyâtsızlıktır. Sonra Hâriciye Nezâreti ve Harbiye Nezâreti arasında [s.42] me'mûrîn-i askeriyye ile kâtipler arasındaki hakk-ı takaddüm ve tefevvuk bil-i'tilâf suret-i kat'iyede bir kere hall olunmalıdır. Zirâ bu mes'ele birçok ihtilâfâtı müeddî ve bu dahi umûr-ı câriyenin âdem-i hüsn-i temşiyetine bâdî olmaktadır.

Sonra tüccâr vekâletlerince bir fâide-i muayyen olan eşhâsın ale'l-ekser mevki'lerinde gay-bûbet etmemelerine dikkat lâzımdır. Aksi takdîrde bu hâlden birçok umûr zarar-dîde olmak tehlikesindedir. Şimdiye kadar bu husûs birçok esbâbdan dolayı iyice dikkat edilemedi ise de nefîcenin akibeti pek iyi olmadığı da her cihetce anlaşıldı. Meselâ Manastır vekâlethânesi {meselâ Manastır vekâlethânesi} me'mûrîni tüccâr vekîlinden sonra kâtip me'mûr tercüman ve evrâk me'mûrundan ibâret olmak lâzım gelir iken tüccâr vekîli hasbel me'mûriyye altı ay İstanbul'da bulunarak me'mûriyyetine intikâl etmiş olduğu gibi geride ahvâle gayr-ı âşina yeni ta'yîn edilmiş bir kâtip ile bir me'mûr ve bir de muvakkat bir tercüman bulunmakta idi. Sene geçtiği hâlde evrâk me'mûr hâlâ ta'yîn edilmemiş idi. Hâlbuki Manastır tüccâr vekâletinin işleri en kesretli vekâlethânelerden biri olduğu da cümlelerin malûmudur. Bu me'mûrînin her türlü şâyân-ı sitâyîş-i gayret ve sebebine rağmen vekâlethâne umûrunun tabîi fevkaledede te'hîr eylediği ve bu keyfiyetin ecnebi konsolosluğu tarafından dahi görüldüğü tahakkuk etdi. Diğer cihetden Selanik vekâlethânesi umûru o derece fazla olmadığı ve askerî kâtip dahi bulunmadığı hâlde tüccâr vekîlinden mâadâ kâtip olarak beş kişi Selanik'de bulunmakta idi. Sonra vekâlethâneler dosyasına mürâcaat edilerek kolayca görüleceği üzere iş vaktinin ekserîsi boş hesâbât kopyalarını yapmak ile geçirilmiş. Bana öyle geliyor ki bu fenâlık asıl hesâbât usûlü diye bizce kabûl olunan beyhude bir sistemden mütevelliddir. Yoksa vekîller başda olduğu hâlde me'mûrînin ekserîsi çalışkan işgüzâr kimselerdir. Hesâbât mes'elesinin tedkîk edilerek basitleştirilmesi ve vakitlerin biraz iktisâdına çalışılması pek mültezemdir. Bu sûretle vekâletlerin meşgûl olacakları daha mühim mes'ele yolu açılarak zarardan kurtulunur. Malûm olduğu üzere Siroz'da hükûmet-i emâret tarafından 64.654 frank (Bulgarca metinde frank değil leva geçer. Bk.; s. 60 vd.) (altmış dört bin frank) sarfiyla üç hâne ve iki havlı satın alınan eski evlerden birinin havlısı üzerine yeni vekâlethâne inşası mes'elesinin halli için Siroz vekâlethânesinden istîzân vâki' oldu. Üç seneden berü bu mahalle emlak vergisi ve zamâim olarak senevi beş yüz frank verilmektedir. Buraya Sofya'dan bir mi'mar göndermek dahi tasavvurda idi. İşte bu husûs hakkında 17 Teşrîn-i evvel sene [1]905 tarihinden başlayarak 28 Nisan sene [1]907 tarihine kadar dokuz aded rapor yazıldığı hâlde bunların birisine bu zamana kadar bir cevâb alınmadı. Ara sıra birkaç rapor yazarak aynı tüccâr vekîli vekâlethâne dâhilinde beynûnet eden me'mûrînin icâr-ı te'diyyesi mecbûriyyetinde olub olmadıklarını istifsâr eylediğinde bidâyeten nezâretten icâre alınması emri verilmiş ise de muahharen nezâret Çolçef namında bir me'mûr ile Siroz Bulgar nâhiyesi kâtibi Tilkof'u bu mükellefiyetden istisnâ kılmıştır. Şimdiki me'mûrînden Karamancief dahi bu istisnâ-yı sâbika istinâden muafiyet talep etmiş ise de mürâcaatlarına hiç bir cevâb verilmemiştir.

Hâriciye muhasebecisi Koçef bu sene mayıs ayında Siroz'a gittiğinde Kamanitsa Mahallesi'nde boş olan bir yere istikrâz-ı [s.43] sâbıktan mütebâki esmân ile mekteb ihtiyâcâtına mahsûs bir binâ inşa edilmesini tevcîh ve tenbîh eylemiş olduğundan evvelce bir binâ inşa eyleyen tüccâr vekâleti şimdi dahi muhasebeci efendinin ifâdât-ı şifâhiyyesi üzerine diğer bir binâ inşa eylemektedir. Ancak 24 Mayıs sene [1]907 tarihinden 13 Ağustos sene [1]907 tarihine kadar üç def'a yazılarak işbu masârifin tasdîk edilmesi bâ-rapor talep olunmuş ise de hiçbir cevâb alınmamıştır. Kezâlik vekâlethâne vekîli-i muvakkatı Kojuharof tarafından muhasebeci Koçef Efendi şifâhen Sofya'da bir takım ifâdâta ve husûsî olarak vâki' olan işârâta rağmen hâlâ işbu teşebbüslerden bir netîce elde edilememiştir. Şüphesiz ki bu kayıtsızlık vekâlethânenin hesâbları ile beraber maslahatın hüsn-i temşiyetine küllî zarar îrâs etmiştir.

Aynı tüccâr vekâletine 1906 senesi masârifî miyânında müferreşâta âid olarak bin frank tahsîs olunmuş olduğu hâlde kredi almaması vesile ittihâz edilmiş ve bu meblağ te'diye olunmamıştır. 1907 senesinde dahi yine mobilya masârifî olarak 250 frank tahsîs ve i'tâ edilmiş ise de vekâlethâne henüz yeni hâneye nakledilmediği için mahall-i sarfî bulunmamıştır. 1906 senesinde yine bu vekâlethâneye gayr-i ma'lûm (hafî..) tahsîsât namıyla bin frank ta'yîn ve ifrâz edilmiş ise de güya para olmadığından bu meblağ te'diye olunmamıştır. Vekâlethâne kendi ihtiyâcâtına istifâ etmek üzere (1203) frank masârif ihtiyâr eylemiş ve buna müteferri' evrâk ve senedâtı irsâl etmiş ise de işbu mikdâr dahi nezâretten el an vürüd eylemiştir. Selanik'te emâret namına mübâya'a olunan Baker siyaseti nam mes'elenin kat'iyyen bir gün evvel halli lazîmedendir. Çünkü Baker birgün ansızın ölecek olur ise vârisleri mülk hakkında serd-i müdde'ıyyât ederek işbu binâyı elimizden alabilirler. Bu binânın Bulgar bir sâhib eline geçmesi en iyidir. Bu husûsda nezârette uzun uzadıya teşrihati hâvî evrâk vardır.

Üsküb'teki vekâlethâne elverişli değildir. Fakat bunun tebdîli mi veyahut adem-i tebdîli hâlinde yanındaki ebniyenin Kaçılırya me'mûrîni bütününe mahsûs olarak istîcârı mı daha muvâfıktır. Burasını ale-l-umûm tüccâr vekâletleri ile metropolidliklerin inşasına mahsûs tam zamanında boş mevki'ler satın alarak inşaata başlanması için icâb eden tahsîsâtın ifrâz ve i'tâsını artık nezâret düşünmelidir. Bu mes'ele hakkında zaten pek çok muhâberât cereyân etmiş olduğundan tûlen ve arzen beyân-ı mütâlaâta hâcet yoktur. Yalnız şurasını zikr edelim ki biz Bulgarlar bu husûsta hattâ Romanyalılarından daha aşağı derecelerde bulunmaktayız. Bu hâl bâ-husûs Makedonya'da ehemmiyetsiz bir şey demek değildir. Makedonya'da gittikçe tezâyüd etmekte olan galâ-yi es'âra nazaran Hâriciye Nezâreti tarafından vilâyât-ı şâhâne tüccâr vekîlleri ile hademe ve me'mûrînin maâşâtına bir takım zamâim icraâtı ümit etmek revâ ve bu tezyîd-i maâş adalete pek muvâfıktır. Kezâ fevâsılların maaşlarda her yerde 90 Frank iblâğ edilerek tev-hîd edilmek dahi ayrıca lâzımdır. Kaçılırya masârifî ile diğer masârif-i maddiyenin de biraz arttırılması vücûb tahtındadır. Mahrûkat fiyatı sîn-i âhirede köylüler odun için uzaklara hele Balkanlara gidemediklerinden yüzde otuz, kırk derecesinde yükselmiştir.

[s.44] Kaçılırya masârifinin esbâb-ı tezâyüdünden biri de diğer cihetden ale-l-umûm vekâlethânelerdeki işlerin tezâyüd ve terakkisi de nitekim size de malûm olduğu üzere dünyanın hiçbir yerinde Makedonya gibi fukarâ halkına bezl-i muâvenet edilmek icâb eden bir mahall yoktur. Geçen sene tüccâr vekîllerimiz mübrem derece olan işbu ihtiyâcın istifâsı emrinde bâ-husûs para olmadığından veyahud mahsûsat ale-l-umûm kifâyet edecek derecede bulunmadığından bir şey yapamadılar. Meselâ Manastır vekâlethânesine fukarâya i'tâ-ı muâvenet edilmek üzere yalnız 100 frank verilmiş ve bu mikdâr dahi asl-ı Bulgaristanlılara olmak meşrût bulunmuştur. Buna binâen kucağında öksüz yavrusu olarak vekâlethâne içine girip elini Bulgar vekîline uzatan fukarâya karşı bir Bulgar me'mûrunun beş para vermemesi hâl-i müşkilini bâ-suhûle ifhâm eder. Kezâlik tüccâr vekâlethânelerinin umûr-ı hafiyyesine de az tahsîsât lâzım değildir. Eğer diğer memleketlerde adam tedârîki ve bazı kimselerin satın alınması bazı makâsıdın te'mîn ve istihsâli husûsunda büyük rol oynamakta ise memâlik-i şâhâne de işin ne dürlü olmak lâzım geleceğini düşünmeli. Burada me'mûrîni mahallîyi satın almak bir sistem ve usûl dâhiline girmiş ve bu ihtiyâctan vâreste olmak isteyip fırsattan istifâdeyi kabûl eylemeyen kimseler tarafından yalnız kendilerine zarar edilmiştir. Selanik'de, Üsküb'de, Manastır'da ve diğer birtakım merâkizde ticaret müzelerimize şube açılmak teşebbüsünün fevâidi aşikârdır. Çünkü ancak bunların vesâletiyle Makedonya pazar ticaretine memleketde revaç bulmak isti'dâdında olan mahsûlâtımızı arz edebiliriz. Kezâlik bu müzeler vâsıtasıyla Makedonya mahsûlât ve ma'mûlâtından bazı şeyler hakkında emâret ahâlisinin ihtiyâcâtını ihtiyâr etmek mümkün olacaktır. Hâsılı ancak bu müessesât-ı emâretten Makedonya'ya idhâl ve Makedonya'dan emârete ihrâc edilen ve edilecek eşya ve mahsûlâtın mübâdelesini hakkında miyâncı ve

vâsıtalık hizmetini ifâ edecektir. İşbu keyfiyyetin bir esâs-ı mübeyyin üzerine isnâd ettirilmesi arzu edilir ise Ticaret ve Zirâat Nezâreti tarafından Sofya Ticaret Müzesi müdürünün veyahut diğer münâsib bir kimsenin asl-ı mahall-i maksûda i'zâm edilmesi ve bu adam tarafından şerâit-i mahalliyye tedkîk edildikten sonra nerelerde müze açılması la-büdd ve lâzım ise oralar hakkında olan teşebbüsât-ı icrâ' ve işbu müessesât-ı idâreye me'mûr kimseler elyak olan kesândan intihâb olunmasını icâb eyler fikrindeyim. Üsküb'teki ticaret müzesi müdüriyetinin Fransa konsolos-hânesi tercümanı Edvard Dobrovolski'den ref' edilmesi lâzımdır. Bu lüzûm Dobrovolski'nin halka telkîn-i te'mînat edemediğine vesâireden münbâis olmayub bilakis Üsküb'de tüccâr Bulgarlardan bu derece çok lâyük kimseler bulunduğu hâlde Fransız tercümanının intihâbı Bulgarlara sû-i te'sîr etmiş olmasından neş'et eder. Bu hakikat bu Ağustos ayında Üsküb Bulgar esnâf ve tüccârından yedi kişinin mührü tahtında olarak hâriciyyeye olacak iken sehven riyâset-i nazara irsâl edilmiş bir şikâyetnâmeden dahi ayân olur.

Makedonya'da bir takım müessesât-ı itibâriyenin (bankaların) güşâdı daha büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Eğer bu husûsta bir imkân hâsıl olur ise en iyisi Bulgar Millî Bankası'nın Selanik, Üsküb, Manastır şehirlerinde ve hiç olmaz ise evvela Selanik'de birer şube güşâd eylesidir. Eğer bu teşebbüs bugün de bu veya şu sebebden dolayı nâ-kâbil-i icrâ' ve tatbîk görülmekte ise Sofya'da bulunup [s.45] ale-l-umûm hâlis Bulgar sermâyesi ile iş yapmakda olan bankalar ile bed-emînenin husûl-pezîr olub olmayacağı ve buna müsâade edilüb edilmeyeceği mes'elesi müzâkere olunmalıdır. Eğer bu vâsıta ve tedbîrde nâ-kâbil tatbîk ad edilecek iş nihâyetü'l-emr bu çareye mürâcaat edilmesi benim aklıma pek mülâyim geliyor. Nâmûs ve iffetiyle beraber serveti itibâriyle halkın hürmet ve itibârını kazanmış ecnebi tâbiyyetinde olmayan Bulgarlardan biri intihâb edilsin. Bu zât Selanik'in oldukça şöhretli ve mu'teber Bulgarlarından birkaç kişi ile akd-i şirket ederek bir komandit şirketi teşkil ve muâmelât-ı itibâriyye ile müstakil bir küçük husûsî müşterek banka güşâd olunsun. İşbu şirketin ilk evvel sermâyesi yarım milyon frangı tecâvüz etmese dahi mümkün olabildiği kezâ banka şeriklerinin kefâlet-i müteselsilesi tahtında olarak bu mikdâr sermayenin Bulgar Millî Bankası tarafından ikrâz ve i'tâsı dahi bir emr-i sehldir. Bu ikrâz muâmelesi tabîî doğrudan doğruya olmayup hesâb-ı câfi muâmelesi sevkiyle ve bankanın cüzdan-ı sâirelerde olan ikrâzât senedâtı karşılık gösterilerek ve şirkâtın derece-i itibâr ve nâmûslarına itibâr edilerek yapılabilir. Bulgar Millî Bankası işbu yarım milyon derecesindeki sermâyeyi yüzde altı faiz ile i'tâ edebileceği gibi şirket dahi bu sermâyeyi ashâb-ı ihtiyâca ve tüccârana tevzî' ederken hadd-i azamî olarak nihâyet yüzde on faiz şartıyla ikrâz eyler. Bundan mâadâ işbu şirketin en mühim olarak vâki' olacak taahhüdâtından biri de Bulgarlardan gayri kimseye ikrâz eylememesidir. Diğer cihetden hükûmet dahi hafiyeyece olarak bu bankaya me'mûrlarından birini ta'yîn ve şirket muâmelâtını bu me'mûr vâsıtasıyla tahkîk ve teftiş eder. Bu me'mûr aynı zamanda hükûmet-i emâret me'mûru sıfatıyla maâş aldıktan mâadâ şirketin sene nihâyetinde tahakkuk edecek kârına dahi ortak edilebilir. Bu hizmeti ifâ edecek Bulgar me'mûrünün diğer hükûmât tebasından bulunmasında işbu şirket ticarethânesini tâbi' olduğu devlet-i azîme himâyesine mazhar edebilmesi gibi büyük bir fâide de ayrıca melhûzdur. Bu kâbilden olarak emîn ve zengin tüccârdan ve düvel-i muazzama tebasından Selanik'de icrâ-yı ticaret ile meşgûl Bulgarlardan meselâ Rus taht-ı tâbiyyetinde ve bu işe pek elverişli ve maksada hizmete her zaman âmade Hacı Mişef nâmında biri vardır. Ona şerik ve muâvin olmak üzere yine zengin Selanik tüccârından ve bankerlerinden Kondov Kardeşler ile Şevkuloflar ve Zlataraflar vesâire bulunmaktadırlar. Bu adamlardan bazılarıyla vukû' bulan mülâkât ve mükâlemâtda böyle bir emr-i hayrı kemâl-i memnûniyyet ve meserret ile deruhde etmeğe âmade bulduklarını anladım. Eğer bu teşebbüs mevki'-i tatbîke isâl edilebilir ise şüphesiz ki bundan Makedonya'da bulunan erbâb-ı zanaatımız ile tüccârımız için hadsiz hesâbsız fevâid hâsıl olacaktır. Eğer bu günkü hâlde ecnebi bankalar ile yerli diğer akvâm-ı

müessesâtı tarafından icrâ' edilen bin dürlü müşkilâta ve derece-i kifayede ve ehven hâlde paranın oralarda ale-l-umûm adem-i vücûdiyete rağmen Bulgar tüccârı yine kemâl-i muvaffakiyetle ayrılmakta devâm ederlerse tahayyülât-ı maruza husûl-pezîr olduğu takdirde Bulgar ticaretinin buralarda ne derece terakki ve kesb-i kuvvet eyleyeceğini anlamalıdır. Kezâlik böyle bir muvaffakiyetden bil-istifâde asıl Bulgaristan ahvâl-i [s.46] medeniyye ve iktisâdiyyesinin de umûmen vâsi' teşebbüsde bir terakkiye mazhar olacağı meydândadır. Vilâyât-ı şâhâne Bulgar tüccârına ihtiyâcât-ı nakdiyyeleri tesviye ve tehvîn edilerek maddeten bir takım teshîlât ibrâz edildiği takdirde yükleri hafifleşen zengin Bulgarların fırsattan bil-istifâde yani zarurât olduğunda ekseriyetle pek ehven sanılıb giden düşmanlarımız Rumlar ile Sırpıların ve kendi memleketleri müessesât-ı itibâriyyesi tarafından himâye gören Romanyalıların eline geçmekte olan arazi ve emlâktan bazılarını satın alacakları meydândadır. Bulgarların bir takım emvâl-i gayr-i menkule tedârik etmeleri hele Selanik şehri hakkında pek mühimdir. Çünkü bu hâl yavaş yavaş onları da bir unsur-ı mahâlli hâline ifrâğ ve itibâr-ı ticâriyyelerini tezyîd edecek ve bu husûl bulunca bazı hukuk-ı medeniyye Bulgarlar için dahi tevsî' edeceği cihetle Selanik Bulgar kavmi için mühim bir nokta-i merkeziyye hâlini almağa başlayacaktır. Eğer Makedonya'daki şerâit Bulgar kavmi için biraz daha müsâid bulunduğu hengâmede yukarıda teşri' edilen bir takım tedâbîr-i müşkile ve ma'kuleye teşebbüs edilmiş olsa ve Makedonyalıların hâiz oldukları kuvve-i tabî-i ticâriyelerinden istifâde edilerek işler ma'kul bir yolda sevk olunsa idi bugün bu kıt'adaki en güzel arazi ile en vâridatlı ve mühim emlâk-ı gayrimenkulenin Bulgarlar elinde olacağına hiç şüphe yok idi.

İstitrâden arz etmeden geçemeyeceğim ki Hükûmet-i Seniyye ile emâret arasında akd olunan mukavele-i ticâriyyenin on altıncı maddesi mûcibince memâlik-i şâhânedeki Bulgar müessesât-ı itibâriyyesi güşâdı mes'elesi usûlen kabûl edilmiştir. Mamafih müessesât-ı itibâriyye güşâdı hakkında yukarıda en ziyâde kâbil-i tatbîk gibi gösterilen vasâit hakkında daha derin tedkîkât icrâ' edilmesinin mümkün ve lâzım olduğunu dahi ilâve eylerim. Benim bu husûsdaki maksadım müessesât-ı mezkûrenin güşâd edilir ise zamanı olduğu ve bu gibi müesseselerde eşedd-i ihtiyâc ile intizâr edilmekte bulunduğunu zikrden ve buna dair umûmi birkaç kelime söylemekten ibâretidir. Mes'ele hadd-i zâtında o kadar mühimdir ki ancak bu husûsda sâhib-i ihtisas-ı ticariyye olan kimseler tarafından muvaffakiyet ile hâl edilebilir. Bu mebhâsı bitirmeden evvel Dedeğaç Tüccâr Vekâletinin zamanında kapatılarak büyük bir hatâ edilmiş olduğu ve bugün bu vekâlethânenin tekrâr güşâdı ihtiyâclarının şiddetle his edildiğini de beyândan geri durmak istemiyorum. Zuhûr edecek ilk fırsattan bil-istifâde Bâb-ı âli'den bu vekâlethânenin tekrâr güşâdı müsâadesini istihsâle hasr-ı dikkat olunmalıdır. Çünkü bu nokta bize yalnız ticaret nokta-i nazarında mühim olmayub askerlik nazarında dahi burası bir nokta-i mühimmedir. Bu derece-i ehemmiyeti anlatmak üzere Türk asâkirinin ve ale-l-umûm mühimmât ve mevâdd-ı askeriyenin Der-saâdet Selanik hattı üzerindeki mikdârı seyr-i nakliyâtın tedkîki en ziyâde bu nokta-i ittihâdda mümkün olabildiği keyfiyyetini der-hâtır etmek zannımca elverir.

4. MEBHAS

Bulgarlardan Mâadâ Akvâmın Tahrîkât ve Teşkilât-ı İhtilâliyyesi:

Son seneler içinde Makedonya'da Sırp, Rum ve Romen tahrîkâtının müşâhede edilen tezyîd-i fa'âliyyeti bu kıt'ada [s.47] Bulgarlar tarafından gösterilen muvaffakiyyet sevk ve te'siriyle akvâm-ı sâire hükûmâtının Makedonya mes'elesi halledilir iken kendilerine de pay çıkarmak üzere dumanlı olan bu zamandan istifâde eylemek emelinden neş'et etmiştir. Teşebbüs edilen emr-i ıslâhâtın akvâm-ı mezkûreye en az fâide ve menfaât te'mîn etmeyeceği ve temenni olunan muvaffakiyâtâ birini îsâl eylemeyeceği şüpheden vâreste bir keyfiyyet olduğundan diğer küçük

hükûmetler ellerinden geleni sarf ederek her nev' islâhâtın tatbîk edilmemesine gayret etmektedirler. Vâkı'a' böyle bir muhâlefet olmasa da islâhât-ı mukarrerinin tatbîki ihtimâli yine pek zaîfdir. İşte bu sûretle akvâm-ı sâire Hükûmet-i Seniyye'ye her dürlü hizmetleri ifâya hazır gibi görünerek bu sâyede Bulgar unsuru aleyhinde çalışabilmek üzere serbest bir meydân-ı harekât elde etmekde ve Bulgarlığı mahv için Saltanat-ı Seniyye'nin en iyi müttetikleri hâlini almaktadırlar. Fil-vâki' gerek Sırp gerek Yunan hükûmeti fırsatı fevt etmeyerek dâimâ islâhâtçı düvel-i muazzamaya siyâset-i islâhât-perverâneleri Sırbistan ve Yunanistanca hüsn-i kabûl edildiğini beyân ve fakat nefsu'l-emrde tamamen bunun aksini icrâ' ve tehyîcâta germî i'ta eylemektedirler. Yunanistan'ın sâbık hâriciye nazırı olup bugün Rum teşkilât-ı ihtilâliyyesinin re'îs muâvini sayılan Dragumis son zamanlarda Rum andartilerinin (sergerdelerinin) Makedonya'daki emr-i islâhâtı çirkin bir renk ile göstermeğe ve itibârdan ıskâta muvaffak olduklarından dolayı alenen beyân-ı memnûniyyet etmiştir. Gerek Yunanistan ve gerek Sırbistan matbûâtında islâhât aleyhinde aynı efkârın tekrâr edildiği görülmektedir. Bu iki küçük hükûmet Makedonya'nın muhtâriyet idâresi aleyhindedirler. Çünkü muhtâriyet verilir ise işbu kıt'anın bilâşüphe Bulgaristan'a iltihâk edeceğini beklemek lâzım imiş. Ve bu sebebden dahi işbu iki hükûmet ya istatükonun muhâfazasını ve-yâhûd da Makedonya'nın mukâsesini talep etmektedirler. Zîrde bu hükûmetlerin tahrîkâtı yegân yegân izâh ve işbu tahrîkât vasâiti ile maksada vusûl için kullanılan kuvva takdîr edilecektir.

Sırp Propagandı

Makedonya'da Sırpıların coğrafî ve tarihî bir takım esbâb sevkıyla tesâhub ve iddia-yı hukûk etmedikleri bir karış yer bulmanın imkân tahtında olmadığı cümleye malûmdur. Sırpıların bu vâhi iddialarını 1282-1320 senelerine kadar Milutin ve yine 1327-1355 senesine kadar Duşan zamanında Makedonya'da icrâ-yı hükm etdikleri kısa bir müddet-i tarihî esâsı üzerine binâ etmektedirler. Hâlbuki Duşan'ın askerleri Albanya'ya Epir ve Teselya'ya hücum etdikleri zamanda dahi Bulgar Ohri Patrikliği'nin hudud-ı kadîmesi küçük ta'dîlat istisnâ edilmek üzere asla değişmemiş idi. Bununla beraber Sırpıların fenâ yüreklilikten korkudan ve-yâhûd nihâye olan Sırp hafif meşrebliğinden mütevellid olan bu müddeayât üzerine tulen ve dıraz bast-ı mütâlaâta lüzûm yoktur. Kezâlik müellifin-i kadîme ve cedîdeden olup da eserlerinde kadîmen ve cedîden Makedonya sâkinlerinin ekseriyetle Bulgar olduğunu isbât eyleyen kimselerin burada isimlerini zikr etmek zâiddir. Bu mes'eleye dair son zamanlarda Bulgaristan'da dahi bir edebiyât-ı mütebeddile vücûda geldi. Yalnız şunu söylemeden geçmeyeceğim ki Sırp eski müverrihleri ve muharrirleri dahi bu hakîkati bir zamanlar inkâr etmiyorlar idi. Nitekim İpek patriklerinden Arseni [s.48] Çernoeviç ve Vâsil Brakiç kendi kuyûdunda Makedonya'nın şimâl ciheti arazisinin Bulgarlar ile meskûn olduğunu itirâf etmektedirler. Kezâ Sırp müverrihlerinden İvan Raiç Sırp ile meskûn arazinin Şar ve Makedonya'ya kadar imtidâd eylediğini beyân ve yine on beşinci asır adamlarından Mihail Kostantinoviç kendi âsârında Makedonya'yı Bulgar toprağı ve Bulgar Krallığı cümlesinden ibâret diye tesmiye eylemektedir. Bundan kırk yedi sene evvel muharririnden Sırp Hacicik Bulgar Moravası Şar Dağı ve Prizrin Bulgarlarıyla Sırp- lar arasında hudud-u fâsıla olduğu hakkında beyân-ı fikr eylediğini de zikr etmek mümkündür. Hâsılı yakın zamanlara kadar Garaşanin, Dancic Popoviç ve Rakoviç (Bulgarca metinde Rakoviç zikredilmemektedir. Bk. s. 66) vesâire gibi Sırp ricâl-i siyâsiyyesi ve muharrirler ile müverrihler de bu yolda düşünmekte idiler. Bulgaristan'ın istihlâsı Sırp vatanperverlerin yüreğine bir nev' havf ilkâ eyledi. İşte bu sebebden dolayı aynı adamlar Makedonya'da sâkin kendi hemcinslerinin vücûdunda bâis ve bu kıt'a hakkında hak der-miyân etmeğe başladılar. Bu müddeayât bil-hâssa İslonitsa mağlûbiyetinden sonra büsbütün azmağa yüz tuttu. Bu tarihten itibaren vatanperver Sırp- lar da heyecân ve telaşlı bir fa'âliyyet görüldü. Ve hattâ Sretkoviç gibi bazı

Sırlar tarafından Tırnova ile Panagürişe’de dahi hakîkî Sırların mevcûdiyeti keşfedildi. Bu adamlar birkaç sene kemâl-i sükût ile ve fakat lâ-yenkati’ çalışarak maksadlarının muvaffakiyyetlenüb muvaffakiyyetlenmediğine bir def’a baktılar. Çünkü doğrusunu söyleyeyim. Sırlar hiçbir şeyden başlayarak pek çok şey elde etdiler. Bâ- husûs 1903 senesindeki muvaffakiyyetsiz Bulgar-Makedonya isyanından Bulgarların Makedonya mes’elesi hakkındaki yanlış zehâblarından ve sonra Sırlılar ile kardaşlaşmaya hâzır ve âmâde bulunmaklığımız zaîfliğinden istifâde eyleyen Sırlar bir de ötede Hükûmet-i Seniyye me’mûrini tarafından teshîlât görünce Makedonya hakkında iddialarını serd ve hiçbir zaman sekenenin Sırp olduğuna dair harf ü ahd işidilmiş ve vak’ada bile hem efkâr bulunmaktan mâadâ hemcinsi ve temiz kanlı Sırp dahi keşf eylediler. Sırp vatanperverlerinin bu istikâmetdeki fa’âliyyet ve fedâkarlıklarına Belgrad Hükûmeti ve ona zamîmeten (Sveti Sava) kolu Sırpki Sestra kolu Sırpki Bratya nam cem’iyyetler tarafından maddeten fevk-al-âde muâvenet edildi.

Sırbistan dâhilinde bil-cümle polis me’mûrları ile ale-l-umûm me’mûrîn idâre-i komiteye ibrâz-ı muâvenetden geri durmamaktadırlar. Bulgaristan ve Selanik’den sonra Çaribrod Niş yolları üzerinde Makedonya’dan Bulgaristan’a veya Avrupa’ya giden yahud aksi istikâmetde seyahad eyleyen Makedonyalıların tahkîk-i ahvâline me’mûr komitenin mahsûs adamları vardır. Bu casuslardan biri bir zaman Kumanova dâhilinde Bulgar çeteleriyle bulunan ve aslen Yenipazar sancağından olan Atanas Sredoviç namında biridir.

Bu me’mûrların vazâifî seyahad eden Makedonyalılara kendilerini Sırp diye göstermek hakkında telkînât-ı icrâ’ ve kendilerini ikna’ eylemek ve bunlardan pek azılı ve Sırlarca tehlikeli olanları dahi bir sûretle ikna olunmak gibi şeylerdir. Bu kâbilden [s.49] olarak şimdide kadar Sırbistan tevkîfhânelerinde yirmiden ziyâde Makedonyalının öldürüldüğü muhakkakât-dandır. Ertesi gün re’îsleri bu sûretle öldürüldükden sonra dâhil-i memleketde mahv olan kimselerin köyleri halkı komite adamları tarafından tazyîk edilmekte ve cebren Sırplaştırılmaktadır. Palanka (cık) muzâfâtından olan Podirjikov köylü Stoyço Stanoikov’un sekiz yüz napolyonu alındıktan sonra Belgrad’da Sırlılar tarafından kendisi ve komite adamları tarafından memleketinde biraderi öldürüldü. Ve babalarının koyunları gasb edildi. Aynı zamanda köy ahâlisinden yirmi kişi güya Bulgar komitecisi gibi Hükûmet-i Seniyye’ye ihbâr ve nihayetinde Sırp olmak ve ellerine düşmek üzere köy halkı da icbâr olundu. Muvaffakiyyet kat’î idi.

Lâkin Sırp komitesi Bulgarlar aleyhinde te’mîn-i muvaffakiyyet edecek diğerk hain-âne vasâite dahi mürâcaat eylemekdedir. Meselâ onlar kendilerine sadık olan Makedonyalılardan bazılarını Bulgar çeteleri sufûfuna göndermekte ve bu sûretle çete sergerdelerini bunlara öldürtdükden mâadâ bazen dahi Hükûmet-i Seniyye’ye teslîm etdirmekdedirler. Böyle bir vâkı’a-i hain-âne Palanka(cık) da olmuşdur. Bulgar sergerdesi Peşo Paşa’nın (Kıçevo) Kırşova’da katl ve ifnâ’sı böyle bir Sırp eser-i hıyanetidir. Sırlılar aynı tuzağı bizim Pirlepe sergerdesi Tane Nikolof hakkında dahi kurmak fikrinde idiler ise de (Kıçevo) arkadaşından daha dessâs çıkan Tane, Sırlıların kuruntularını evvelden keşf ve kendisini öldürmek üzere gönderilen çeteciye darağacında kendisi salb eyledi. Ben burada Makedonya’da bulunan Türk me’mûrîninden Sırp komitesi lev-i menfaâtına çalışan kimselerden bahs etmiyorum. Birçok çavuşlar, yüzbaşılar kaimakâmlar vesâirde bu Sırp komitesinden muntazaman maâş almakda ve Sırlılık menfaâtına yorulmak bilmez bir sûretde çalışmaktadırlar. Sırp komitelerinin emâret dâhilinde dahi bir takım me’mûrini vardır. Nitekim bu sene yazın Sofya civârında işleyen üç bine karîb Makedonyalı tuğlacı amelesinin arasında çalışan Sırp mu’allimîni dahi bulunmakta imiş. Bunlar Veles (Köprülü) ve Kratovalı köylerinden olup hala Bulgarlıktan vazgeçmeyen Makedonyalı amele arasında teşvîkât-ı icrâ’ ve en nihâyet bunlardan bazılarını Sırlılık lehinde memleketlerinde tahrîkâtında bulunmak üzere ve şehri altmışar frank mükâfât-ı nakdiye i’tâ şartıyla ikna’ eylemişlerdir. Misâl olarak söyleyelim ki Kranitsa köylü olup memleketine Belgrad tarîkiyle avdet

etmiş olan Panoye'ye dahi aynı tekliflerde bulunmuş ise de merkûm Eksarhlıktan ayrılmaya muvâfakat etmemiştir. Hayret-efzâ olan teşkilât-ı ihtilâliyyelerine vatanperverlik hissiyle beraber bir takım hayâlât dahi mütereccî eyleyen Sırlar nisbeten pek az bir müddet zarfında afvı kabîl veya gayr-ı kabîl her dürlü vasâitden istifâde ile kendi unsurlarını takviye etmek üzere Makedonya'nın her köşesine sokuldular. Bunlar bi-l-hâssa Manastır vilâyetinin nısf-ı şimâlisi ile Kosova vilâyetinin şimâl ve şark-ı şimâli cihetinde pek ziyâde muvaffakiyyet gösterdiler. Onlar burada pek müdebbir-âne ve şiddet ile muayyen bir program ve maksad tahtında hareket etmektedirler. Hükûmet-i Seniyye Bulgaristan dâhilinde bulunan Makedonyalılar ile vilâyât-ı şâhâne Bulgarları arasında her nev' münâsebeti ref' etmek emeliyle bu husûsda vilâyât-ı şâhânenin Bulgaristan'a karîb şimâl-i şarkî cihetinde Sırlılar ile akd-i vifâk ve onların tahrîkât ve teşvîkâtını mukabeleten teshîl eyledi.

[s.50] İşte bu sâyede serbest Bulgaristan Bulgarları ile vilâyât-ı şâhâne Bulgarlarını birbirinden ayırmağa hâdim bir halka zuhûr etdi. Bu keyfiyet sırf siyasî bir tedbîrden ibâret olup geçen sene Münir Paşa'nın Belgrad'a esnâ-i seyâhatinde iki hükûmet tarafından müzâkere Hükûmet-i Seniyye'nin Sırlılar teşkilâtına karşı vâki' olacak tahayyülâtına mukabeleten Bulgaristan ile bir muharebe zuhûrunda bî- taraf kalmak Sırlılar tarafından kabûl edildi. Sırp teşvîkâtının Üsküb Vilâyeti'nde en ziyâde ikdâm gösterdiği mahaller Palanka(cık), Kumanova, Köprülü (Veles) havalisidir. İki buçuk seneden beri Palanka 24 ve iki sene içinde Köprülü'de 17 ve aynı zamanda Kumanova'da 9 köy gâib etdik. Tetova, Kalkandelen ile Gostivar'da büsbütün gâib edilmiş köyler yok ise de köylüler arasında cüz'î sûrette nifâk ve iftirâklar mevcûddur. Bu sebeble aynı mikdârda dahi mektebler gâib olduğu gibi bir takım kiliseler münâvebeye tâbi' oldu. Bu iki noktada bi-l-hâssa sıkça Arnavud unsuru dahi bulunduğundan Sırp muvaffakiyyeti azdır. Ve (Kilyata) kîtâli dahi bu sebebledir. Mamafih Sırlar buralarda az zamandan beri çalışmakta ise de Arnavudlar tarafından kendilerine ziyâde nefretle bakıldığından bu halden bizim için istifâde mümkündür. Manastır Vilâyeti dâhilinde dahi ve hele Pirlepe kazâsının şimâl cihetinde Poreçeto ve Kruşova ve kezâ Debre'nin çok kısmında Sırlıların muvaffakiyyeti oldukça mühimdir. Ohri ile Struşko ve Resne ve Manastır'daki küçük muvaffakiyyetlerini sükût ile geçitiriyorum. Selanik Vilâyeti dâhilindeki nefîceler parlak olmayub Sırlılara cesâret verecek derecede değildir. Nefs-i Selanik'te bi'n-nisbe ederler. Sırlıların teşvîkâtı şu çeteler sâyesindedir:

1 Üsküb Karadağı (çetesi)

1 Nikola Yankoviç

2 Angelko Slavkoviç bunların ikisi de asıl Sırbistan'dan olup iki kısma münkasım olarak on kişi ile çalışmaktadırlar.

Tikveş Çetesi

1 Tikveşli İvan Martulcanes Tikveş'in Azot mahâlinde on kişi ile icrâ-ı harekât eylemektedir.

2 Tikveş'e tâbi' Orahov-Dol köylü Duşan dahi on kişiye mâliktir.

Palanka Çetesi

1 Üsküblü Gorgi Skopyançeto Sırp komitesinin en mu'temed adamlarından olup Kozyak Dağlarında on kişi ile çetecilik etmektedir

2 Palanka'ya tâbi' Petirlisa Köyü'nden Sipasi Garda Sırp muhibbî köylülerin milis askeri sergerdesi olup mühim muharriktir. Şimdi Sırp komitesinin teveccühünü gâib etmişlerdir.

Kumanova Çetesi: Başvoyvoda Yovo kapudan ve Denko Genin'dir. Bunlardan mâadâ müstaid sergerde Pop Diço dahi burada çalışmaktadır.

[s.51] **Koçana Çetesi:** Koçana Sırp mektebi mu'allim-i evveli ile mahalli kaymakâm tarafından

sükkânı sevk ve idâre olunur. Türk Sırp çetesidir.

Üsküb Çetesi: Kumanova'ya tâbi' eski Nagoriçanolu kapudan Peško sergerdesidir.

Poreciye: Kruşova ve Azot çeteleri.

1 Nebregovalı Grigor otuz çete ile Poreciyeto Azot ve Pirlepe taraflarındadır.

2 Stefan on kişi ile Azot'da çalışır.

3 İvan Dolgaço kezâlik Azot'dan onbeş kişi ile icrâ-i fesâd eder. Merkûm Pirlepe'ye tâbi' Koşino Köyü'ndendir. Bunlardan mâadâ bu havalide iki çete bulunmakta ve biri Yosif namında bir sergerdeye tâbi' olmaktadır.

4 Bac Köyü'nden Pavle yedi sekiz kişi ile Kırşova'da ve Debre hududu üzerinde bulunur. Bu yakınlarda Kiçevo ve havalisinde Sırp çetelerden toplamakta olduğundandır ki bizim çeteler bir belaya uğramayarak buralarda dolaşmakta olduğundan mâadâ Kiçevo'ya tabi Rabetinkolna çetesi muzâfâtından Sırp tarafdârı Koziçeno Köyü'nü biraz evvel ateşe verdiler. Ve onbeş ev yaktıktan mâadâ birkaç kişi daha kesdiler.

Bu hâl Sırp çetelerinin adem-i mevcûdiyetine veyahut fa'âliyyetsizliğine delildir. Pirlepe Sırp çeteleri fa'âl olup Pirlepe ve Tikveş arasında gelip gitmekte ve gâliba şimdi merkezlerini Kiçevo'dan Pirlepe ve Tikveş arasına nakletmiş bulunmaktadırlar.

Pirlepe Çetesi: Şimdilik burada dört çete bulunmaktadır:

1 Kostadin'nin çetesi: Kosta Pirlepe'ye tâbi' Driyanoves Köyü'nde olup beş kişi çeteci ile çalışır.

2 Pirlepe'li olan İvan Babunski çetesinde onbeş kişi vardır.

3 İvan Dolgaçov'un çetesi: onbeş kişilik olup bazen Poreçiyeto'ya kadar gelmektedir.

4 Poreçko'ya tâbi' Vir Köyü'nden Boško voyvoda on kişiye mâliktir. İkinci ve üçüncü sergerde bi-l-hâssa Tikveş ve diğer ikisi Pirlepe dâhilinde çalışır ve çok def'a müttehiden hareket etmek üzere birleşirler. Bunlar ind-el-hâce pek çok milis toplayabilirler. Çünkü maa-t-teessüf pek çok Sırp i'tikadında bulunan birçok köyleri elde etmişlerdir. Bundan üç dört ay evvel Kalkandelen ve Gostivar'da bulunan Tsenov Markof dahi bir müddetten beri Poreçiyeto'da çalışmaktadır. Demek Sırp Makedonya komitesinin efrâdı 160 yüz yetmiş derecesinde olarak onaltı çetesi vardır. Lâkin unutulmamak lâzımdır ki ne bu çeteler ve ne çeteciler adetçe dâimî olmayub yalnız dâimî bir ahvâl tensîki gösterirler. Bu çete efrâdının ekserîsi Sırbistan'da cem' ve tensîk edilmekte ve bunların çoğu taburlardan çıkan asâkir miyânından seçilmektedir. Çetelerin mu'allimleri ale-l-âde Sırp ordusu muzâf zâbitânından ibâret olup Belgrad hükûmeti tarafından i'zâm edilmektedir.

Rum Teşvikât ve Tahrîkâtı:

Rum teşvikâtı Makedonya'da en eski olup ta (1767) senesinde Rum entrikasıyla Ohri Bulgar [s.52] patrikliğinin feshi zamanında ibtidâ eyler. Bu tarihten itibâren Bulgarlarda vatanperverlik hissiyle müessesât-ı diniyye âmâl ve hissiyâtı Rum tazyîkâtı sâyesinde mahv edilmiş idi. Bu fırsatdan istifâde eyleyen ve o zamanlar pek kuvvetli bulunan Rum me'mûrîn-i ruhâniyesi Bulgarları Rumlaştırmağa ve maksadlarına nâil olmağa başlamışlar idi. Neticesiz kalmayan bu teşebbüsât sebebi ise bundan kırk elli sene evveline gelince Bulgarların ekserîsi yalnız Rumca konuşmağa iktifâ etmeyüb Rumlar gibi dahi tahassüs etmekte idiler. Sonraları milliyet fikri uyanarak Bulgar arasına girüb kendine yol açmağa ve bu intibâh ile beraber uyanık bazı Bulgarlar da eski Bulgar kilisesini ihyâ ederek Fenerlilerin tazyîk-i ruhâniyyesi altından kurtulmak arzularında ilerleme başladı.

On sekizinci asrın nısf-ı âhîrinde Paisi Hilendarski'nin âsâr-ı kalemiyyesiyle uyanan efkâr-ı

milliye kilise hakkında da bir takım metâlib der-miyânına ve ale-l-husûs Rum metropolidlerinin Bulgarlara revâ gördükleri i'tisâfâta karşı 1831 tarihinde Samakov ve Üsküb nâhiyeleri tarafından vâki' olduğu üzere ref'-i şikâyâta ibtidâr ve Bulgarların metâlib-i diniyyesi 1856 tarihinde bir muhtâriyet-i diniyye teşkîli lüzûmu esbâb-ı ittihâzıyla izâh edildi.

Bulgarlar bu kilise mes'elesi husûsunda intibâh bulan hissiyât-ı milliyeden sonra 1856 tarihinde ilân buyurulan ve (her kavmin cemaat-i diniyyesine hukûk-u sâbika-i tarihiyyeyi iâde eyleyen hatt-ı hümâyûndan dahi cesâret-yâb olmakda ediler. İşbu mübâreze-i diniyyede Bulgarlar Rum Patrikliği'nin nüfûz-ı müzâyedini kırmak arzusunda bulunarak Bulgarlara dahi bir muhtâriyet-i diniye i'tâsına meyli bulunan Bâb-ı âli cânibinden mazhar-ı muâvenet oldular. Rum Patrikliği'nin asırlar imtidâdınca iktisâb eylediği hadsiz hududsuz hukûk ile devlet-i aliyyenin bunca milyonlara bâliğ olan Hıristiyan tebası üzerine patriklik tarafından kat'î olarak tatbîk ve icrâ' edilen sâlahiyyet-i hukûkiye memâlik-i şâhânenin tamamıyet-i mülkiyesine îrâs-ı halel etmek şanından ad edildiği içindir ki 1870 tarihinde Bâb-ı âli Bulgarlar ve Rumlar arasındaki münazaa-i diniyye hatm çekdi ve bir ferman ısdârıyla muhtâriyet bir Bulgar Eksarhlığı te'sîs eyledi. Zât-ı şâhânenin böyle bir karâr ittihâz eylemesine Avrupa diplomasisi ve hele Bulgaristan üzerindeki Rusya nüfûzunun kesri için çalışan Fransa politikası ve telkînâtı pek ziyâde yardım etti. Kezâlik 1860 tarihlerinde garbî Avrupa tarafından Bulgarlara tevcih edilen kilise ittihâdı (Katoliklere iltihâk) meyli dahi işe hizmet eylemiş idi. Tabîdir ki Hükûmet-i Seniyye cânibinden kilise mes'elesi hakkında ittihâz olunan bu karâr dinî olduğundan ziyâde siyasî bir şey olmadığı ve ale-l-umûm Elenizm fikr-i siyasîyyesine mevt-âver bir darbe urduğu için patrik böyle bir karârdan hiç memnun değildi. Mamafih ye's ve nevmidiye düşülmeyerek bilakis her cihetce tezyîd-i teşvîkât ve tahrîkâta patriklikce ikdâm ve Bulgarlığa daha müdhiş sûretde hücum ve isti'mâl-i lisân-ı düşnâm edildi. Nihâyet 1872 tarihinde patriklik Bulgar kilisesini (i'tizal) ile ithâm etdi. Bu ithâm din nokta-i nazarından bir nev' kânunsuzluk ise de Bulgarlar milliyetlerini tanımağa sevk edildiği ve bu husûsda bir taziyâne olduğu cihetle Bulgarlığa milliyet nokta-i [s.53] nazarından pek ziyâde hizmet etti.

1877-1878 seneleri zamanında olan vukuât-ı siyasîyye patrikliğin planlarını herc ü merc eyledi ise de büsbütün patrikliği ümitsiz bırakmadı. Zât-ı şâhânenin doğrudan doğruya idâresi altında kalan Makedonya ve Edirne'ye şimdi tevcih-i nazar edilerek Eksarhlığın burada kuvvetini kırmağa ve Bulgar unsurunu Rumlaştırmağa şiddetle başlanıldı. Patrikliğin bu istikâmetdeki teşvîkât ve tahrîkâtı yalnız 1897 senesi esnâsında Türk-Yunan muhârebesi hengâmında muvakkaten azaldı. Bu kısa tevkîfi müte'âkib Bulgaristan'ın her cihetce terakkiyâtından lerze-dar olan ve Makedonya'daki Bulgarların ıslâh-ı hallerini istemelerinden büsbütün ürken Patriklik bu def'a işe ibtidâr ve hele 1903 muvaffakiyetsiz ihtilâli üzerine doğrudan doğruya Atina Hükûmeti ile akd-i ittifâk ve sağlam ihtilâlkârâne bir takım teşebbüsâta mürâcaat eyledi. Rum metropolidleri Yunan konsolosları ile beraber Rum teşkilât-ı ihtilâliyyesinin riyâsetini deruhte etdiler. Bugün bunların fa'aliyyeti evvela para toplamak sonra çete teşkil ve tensik ve eslihâ mübâyaa etmek daha sonra da bunları Rum ordusu muzâf zâbitânının kumandası altında olarak Makedonya'ya göndermek gibi umûra ma'tûftur. Me'mûrîn-i Hükûmet-i Seniyye tarafından mazhar-ı muâvenet olan bu çeteler gaddarlık ve münâsebetsizlikleri ile baş kesüp can yakmağa şöhret kazanan Arnavud eşkıyasının dahi şöhret-i şâkiyânesini gölgede bıraktılar. Bu hunhârların kurbânı olarak düşen yüzlerce Bulgarlardan bahse lüzûm görmeyerek yalnız 1904-1906 seneleri içinde 71 mikdârında Bulgar kadınının diri diri yakıldığı ve bunların 43'ünün Manastır Vilâyeti'nden ve 28'inin Selanik Vilâyeti'nden bulunduğunu ve kezâlik 24 masumun dahi ibtidâ süngüler ile saplanarak sonra ateşlerde kebab edildiğini istitrâden zikr ederek geçmeği münâsib görüyorum.

Yalnız Siroz şehrinde Rum ihtilâl komitesi tarafından iki buçuk sene zarfında 16 sî-i kâd

Bulgarlara karşı ifâ' edilmiş ve bu sûretle şehir dâhilinde hemen Bulgar olarak hiç kimse bırakılmamıştır. Bugün Siroz'da topu topu iki Bulgar bakkalı ile iki kunduracı ve kazâ dâhilinde küllî birkaç aile ile bir de Bulgar mektebi talebesi ve mu'allimleri bulunmaktadır.

Şâyân-ı dikkattir ki Rumların bu yolda i'tisâf-kârâne harekâtı vesâire sevkiyle hükûmât-ı muazzama tarafından vâki' olan tebligât ve teşebbüsât-ı diplomatikiyyeye rağmen bu çeteler hâlâ Atina derûnunda bizzat en büyük Yunan ricâl-i siyasiyyesi tarafından tertîb ve tensîk ve onların vesâtetiyle i'zâm edilmektedir. Vâki'a bugün Rum çetelerinin mikdârı pek de ziyâde değil ise de Rum ihtilâl komitesi Makedonya'ya kuvve-i imdâdiye göndermeğe karâr vermiş olduğundan bu mikdârın artacağından şüphe yoktur. Rum çeteleri en ziyâde Manastır Vilâyeti'nde Kesriye Lerin Manastır Morihov'da ve Selanik Sancağı'nda Yenice-i Vardar Selanik ve Vidin'e Karaferye Kesendire Ustrumca kazâları dâhilinde [s.54] ve Siroz ve Drama Sancağı'nın da çok mahallerinde bulunmaktadır.

Manastır Vilâyeti

Kesriye Kazâsı: Bundan bir ay evvelîsi burada üç Rum çetesi bulunmakta idi. Bunların biri oniki kişiden ibâret olup üss-ül-harekâtı Lehov köyü idi. Zaka'nın kumandası altında olan ikinci çete onaltı kişiden mürekkep olup merkezi Lojitsa Köyü bulunmakta ve üçüncü çete nisbeten en büyüğü olup efrâdı 60 kişiyi mütecâviz idi. Üçüncüsü 15 Teşrîn-i Evvel'de hududu tecâvüz ederek mahall-i maksûda vâsıl olunca sergerde Zaka tarafından dört müfrezeye taksîm ve nısfî Morihov'a ve kısm-ı diğeri Lerin cihetlerine i'zâm edilmiş idi. İcâb edince Lerin tarafından Kesriye'ye dahi çeteler geçmektedir. Kesriye Kazâsı'nda mevcûd bütün askerinin mikdârı takriben 1400 ve jandarmanın adedi yüz kişidir. Hükûmet-i Seniyye'nin çetelere karşı isti'mâl eylediği ve ahâli-i mahalliyyeyi hücumdan muhâfaza etmek üzere bulundurduğu kuvve-i askeriyeye bundan ibârettir.

Florina Kazâsı: Burada bulunan iki Rum çetesinden birinin mikdârı yirmi kişi olup Vardas namında bir sergerdenin kumandası altındadır. Bu çetenin üss-ül-harekâtı patriklîğe tâbî' Romen köylerinden Beyaztaş (Belakamen) nam karyedir. Çete 6-7 aydan beri buralarda barınmaktadır. Bir iki ay evvel hududdan geçen yirmi kişilik diğeri bir çete dahi buna iltihâk etmiştir. İkinci çete: Rakova Köyü'nden Pavle'nin kumandası altında bulunan (Vebuf Kol) taraflarından getirilen onbeş kişilik bir çetedir. Rumların iyi sûrette Lerin'de Bela Kamen'de ve kısmen dahi Kladorov Krapetisno Neveska nâhiyesinde Negovan köyünde tertîb ve nizâmlıdır. Rum çetelerinin Kesriye'den Lerin'e geçmeleri ale-l-ekser müşkilâtsızdır. Bu mürûr-u tas'îb ve men için "Bezed" Balkanını Babcor, Turiya, Tırsiye, Pisodere köylerinden kat' eden dört yolun muhâfazası lâzımdır. Şimdi ki hâlde Pisoder köyü içine konulan asker ile Bigala Balkanına konulan karakol jandarmaları tarafından iyi muhâfaza edilmektedir. Turiya yolu dahi Konomladi köyünden gayet güzel tarassud altında bulundurulur. Lerin kazâsı dâhilinde ancak cem'an 350 asker ve bir de hat boyunda 73 jandarma bulunmaktadır.

Manastır Kazâsı: Burada yakınlara kadar sufûfu dolu dâimî iki çete var idi. Bunlardan biri on kişilik olup ale-l-husûs Bukov ve Orehov arasında ve diğeri eski kapudan Goran'ın riyâseti altında olup Gyavato- Kol ile etrafındaki köylerde (ta Lisolai) mevki'ne kadar geşt-i güzâr etmektedirler.

Morihovo: Bu havalide bir iki çete ile sergerde Vrondas icrâ-i harekât eylemektedir. Şimdi ki hâlde emr-i imdâd intizârı ile etrafı dolaşmaktadır. Rumları cenûbdan şimâle doğru îsâl eden iki yoldan [s.55] biri garb diğeri şark tarafındadır. Bu yollar dağ sırtlarında imtidâd ve nihâyet Pisoden'de intihâ' ve bu sûretle Kesriye'den her dürlü hurûcunu adem-i imkân hâline ifrâğ ederler. Yakınlara kadar bu yolların sâhib-kırânı etraf dağ köylerinden melce' ve me'kûlât bulan

Rum çeteleri idi. Garb taraf yolu Rum çetelerinin serbestçe gelip geçtikleri Borbot Nâhiyesi'nden başlayarak yavaşça Gorbek Balkanı sırtında şark tarafa doğru bükülür. Ve Pisoden'e kadar iner. Nesret(?) nâhiyesi şimâlindeki bütün Arnavud köyleri Biglišna Jelovo ve Pisoder köyleri Rum çetelerinin nokta-i istinâdları idi.

İkinci yani şark yolu bütün çetelerin serbestçe barınabildikleri Nasliç kazâsından başlayarak Bogat'dan mürûr ve şimâle doğru sırt boyunca devâm ve Klisura'da garbe doğru inhinâ birle Viç Balkanının tepelerinde Pisoder'e kadar imtidâd eyler. Rum çetelerine istinâd-gâh olmak ve yemek içmek tedârik eylemek üzere hizmed eden köyler Bogatsko, Lojitsa, Vlahor- Klisura, Lehovo, Prekopanya ve Pisoder'dir. Şimdi bu iki yol Rum çetelerine hemen mesdûddur. Birinci yani garbî yolu Vidovo Revani Gornopapratsko Çeterok gibi Arnavud köyleri Bulgarlar tarafını iltizâm etmekte olduklarından kapalıdır. Bu köylerin sıravârî olmalarından mütevellid hatt-ı müdâfa cenûb cihetinde Girleni ve Jelingrad nam Arnavud köyleri ve şimâl cihetinde Bojigrad ve Şak köyleri tarafından takviye ve muhâfaza edilmektedir. İkinci yani şarkî yol bugün Bogatsko'da vâki' elli ve Bilitsa köyünde 30 asker tarafından muhâfaza olunmakta ise de birgün yine Rum çetecilerine belki açılabilir. Eğer bu iki yol Rum çetelerine tekrâr açılır ise eşkıya-i merkûme suhûletle şimâle doğru duhûl edebilirler. Çünkü Pisoder'e yukarı doğru yollardan birinden Perister ve diğerinden Morihovo cihetine isâlde sevk-i menâat ile kâbiliyetleri ziyâdedir.

Hâsıl-ı kelâm Manastır vilâyeti dâhilinde efrâd-ı dâimîsi 170-180 kişi olmak üzere tertîbli ve nizâmli dokuz on Rum çetesi mevcûddur.

Selanik Vilâyeti

Bu vilâyet dâhilinde önce de söylendiği üzere Rum çetelerinin en çok icrâ-i harekât ettikleri kazâlar Yenice-i Vardar, Selanik, Vodina, Karaferye, Kesendire ve Usturumca kazâlarıdır. Kukuş, Doyran, Tikveş kazâları bu husûsta temizdir. Yalnız (Kilinder) İstasyonu civârında Harisi namında bir zengin Rumun mâlik olduğu çiftliğe arasına berây-i istirâhat Rum çeteleri konmakta veya oradan geçmektedirler. Yenice-i Vardar kazâsı dâhilinde şekâvet eden Rum çeteleri başlıca Urumlika köylerinden teşkil ve tensik edilmektedir. Bu çetelerin mahall-i geşt-i güzârları ekseriyetle Yenice-i Vardar gölü ve Petrovo ve Apostol Altaklise köyleridir. Büyücek ve güç bir iş zuhûru veya tehlikeli bir hücum icrâsı hengâmında bu çeteler Selanik kazâsının Zorbatovo Yonçisi ve Konyari köyleri melce'leri [s.56] olan diğer çeteler ile tevhit-i harekât ederler.

Vodina kazâlarında dolaşan çetelerin adamları Karaferye'ye tâbi' Neğuş Rum sergerdelerinden ale-l-umûm büyük misâfirperverlik ibraz olunan Vodina'nın Pot Köyü'nde cem' ve erzak ve mühimmâtı yine burada tedârik edilmektedir. Vladovo ve Mesimer köylerinde dahi Rum çetelerine dâimâ hüsn-i kabûl gösterilmektedir. Selanik kazâsı dâhilinde Rum çeteleri Langaza'ya tâbi' Lagadine Balca ve Kirec köylerini merkez ittihaz etmişlerdir. Bunlar son iki sene zarfında bi-l-hâssa Üçhanlar, Yeniköy, İliçevo Daldibala, Aşağı Kofalovo, Gradebor, Yukarı Kofalovo ve Arablı köylerinde bir takım cinayât icrâ' ve harîk vesâire ikâ' eylemişlerdir.

Selanik ve Lagadin etrafında dolaşan çetelerin mikdârı dahi onar kişiden ibâret ise de inde'l-icâb Balce köyü Kirec köyünden ve Selanik bağçelerinden yardımcı bulub tezyîd-i mikdâr eylemektedirler. Bu sûretle bazen bir çetenin mikdârı 80 ve hattâ yüz kişiye bâliğ olmaktadır. Vodina çeteleri için hâl böyledir. Hattâ burada bazen Arnavudlar dahi para mukâbilinde çeteci gibi bulunmaktadırlar. Yenice-i Vardar Rum çetelerinin mikdârı daha ziyâde olduğu gibi bi'n-nisbe daha da dâimîdir. ArasıraYenice-i Vardar Köyü etrafında 150 andartiden ziyâde olduğu vâki'dir.

Bir buçuk seneden beri Ayanikola(?) dağında dahi Yağlı Gorgi namında sâbıkalı bir şaki riyâsetinde bulunan bir çete icrâ-yı mefsedet eylemektedir. Selanik sancağı dâhilinde ki Rum çetecilerinin mikdâr-ı hakîkisi kat'î sûretle malûm değil ise de Manastır'dan aşağı olmadığı meydândadır.

Siroz Sancağı: Bu sancağın Petriç, Melnik ve Cumâ-i Bâlâ taraflarında en ziyâde Rum çeteleri bulunur. Buradaki çeteler dahi Rum metropolidleri ile Yunan konsolosları idâresi altında ve hükûmet-i Osmâniyye me'mûrîni sıyânetinde icrâ-yı harekât eylerler.

Petriç Kazâsı: Dört seneden beri mahalli cemaati heyet-i mahalli harekât-ı ihtilâliyyeyi idâre eylemekte ve bu heyet buraların harekât-ı ihtilâliyyesi re'îsi olmak üzere Yunan ordusu muzâf zâbitânından iken Atina'dan buraya mekteb ta'lîmi sıfatıyla gönderilen bir kimse tarafından mazhar-ı muâvenet olmaktadır. Burada Rum çeteleri efrâdı Petriç kasabası yerli Türklerden veya etraf Türk köylülerinden ve nihâyet buralarda patrikliğe tâbi' olarak yalnız bulunan Starçovo nam Bulgar köyü ahâlisinden toplanmaktadır. Rum menâfiini iyi mükâfât-ı nakdiyye mukâbili olarak itâatlı hâdim olan bu mübârezelere Rumlar tarafından gösterilen Bulgar ileri gelenlerinin başlarını kesmek ve Bulgar halkına ikâ'-i dehşet-i vahşiyet eyledikten sonra zât-ı şâhânenin uslu ve masum tebaası gibi yerlerine çekilmek cümle-i vazâifdendir. Aylıklı eşkıyaya melce' olan Petriç ovasında Bulgar teşkilâtı ihtilâliyyesinden eser yoktur. Bizim mahalli vatanperverlerimiz çokdan berü Santralist ve Vırhovist kısımlarına ayrılarak mütekâbil birbirlerini ikna ve köylülerin ahlâkını ifsâd ile meşgûldürler. [s.57] Bu sebebdan dolayı Bulgar halkı korkunç taaddiyat ve tazyîkâta maruzdur. Bu kazâ dâhilinde vâki' yirmialtı köy tereddüd içinde patrikliğe doğru meyyal olup bunların altısı Ağustos ayında patriklik cihetine geçmeyi şiddetle arzu ettiler ise de kilise istatükosunu muhâfaza emrindeki kâide-i umûmiyye mücibince bu teşebbüs men' olundu.

Melnik Kazâsı: Buradaki Rum komitesi Bulgarlara karşı ale-l-ekser aylıklı Türkler istihdâm etmektedir. Bi-n-nefs Menlik şehrinde bağ muhâfızları namıyla sekiz Müslümanın Rum komitesi tarafından aylığa rabt edilmiş olduğu Fransız zâbitânı tarafından dahi tahkik edilmiş ve tasdik edilmekte bulunmuştur. Gerek bu bağ korucuları ve gerek hevâ-dârları bıçağıyla şimdiye kadar birçok Bulgarın kanı akmıştır. Sene-i câriyye Temmuzun yirmi birinde papaz Taşo'nun katli yine bu adamların eseridir. Siroz Rumlarına imtisâlen Melnik Rumları dahi bir Bulgarın nefsi-i şehre gelüb mekân açması ve orada yerleşmesini men' için göze her şeyi aldırılmaktadır.

Siroz Kazâsı: Siroz kazâsı dâhilindeki Rum komitesinin en kuvvetlisi nefsi-i Siroz şehrinde olanıdır. Bu sebeble bizim Bulgarların burada yaşamaları hemen hâric ez-imbândır. Rumlara gelince gayr-i mahdûd bir serbestiye mâlik ve mücâzâtsiz bir ser-keşfiye mübtelâdırlar. Âdetâ Rumlara Hükûmet-i Seniyye'nin vücûd ve adem-i vücûdu müsavîdir. Rumlar tarafından Bulgarlar aleyhinde icrâ' edilen sû-i kasd ve cinâyetlerin failleri bu sebeble asla keşf olunamamakta ve halbuki câniler ale-l-ekser metropolidhâneler ile Yunan konsoloshânelerine iltica ile buralarını kendilerine melce' ittihaz eylemektedirler. Fransız zâbitânı ale-l-husûs Miralay Verani bu "*Elenizm Kalesi*" dâhilinde Rum eşkıyanın ibrâzından hâli kalmadıkları şekâvet ve habâset hakkında kemâl-i nefret ile beyân-ı mütâlaa etmekte iken mahallî Rum komitelerinin dâimâ Yunan konsolosu tarafından sevk ve idâre edildiğini ifâdeden çekinmiyorlar. Mamafih bu beyânât-ı sarîhaya rağmen Yunan konsolosu esnâ-i mülâkâtımızda bana gerek burada ve gerek etrafta hâdis olan vukuâta pek müte'essif olduğunu ve hattâ Bulgarlar ile kardeş gibi geçinmek üzere Rumlara dâimâ icrâ-i nasâyih ve vesâyâ eylemekte bulunduğunu yine anlatmağa çalıştı. Bu te'mînâtın bana i'tâ edildiği gün Yunan konsoloshânesinin kapısı önünde (Dutlu) köyü muhtar olup ileri gelen Bulgarlardan mağdur birinin kanı heder olarak Rumlar tarafından döküldü. Ve her zaman vâki' olduğu gibi bu def'a dahi cânî Rum, Yunan Konsoloshânesinde saklandı.

Dâhil-i memleketde bulunan ve ekserîsiyle mülâkât edilen Yunan konsoloslarının çoğu böyledir. Rum tahrîkât-ı ihtilâliyyesinin Siroz kazâsı dâhilindeki en metîn noktası (Baraklı Cuma) nam Palankadadır. Burada Rum tarafdârı ve etraf köylerini dolaşan dâimî bir çete vardır ki Ene köy, Baraklı Kamareto Kumli Latarovo Radovo ve Demirhisar'a tabi Köprü Prosenik Melnikîç Kavaklı Homondos ve Siroz'a tabi Elşen köylerinde gezer. Bu çetenin [s.58] efrâdı az ise de ind-el-îcâb dâimâ Siroz palikaryaları ile Baraklı Cuma Romenleri ve patriklîğe tabî Bulgarlar tarafından kolayca tezyîd edilir. Bâlâda mezkûr köyler bir zaman bizim teşkilât-ı ihtilâliyyemizin elinde idiler ve hattâ kendi ihtiyâr ve arzularıyla çetelerimizi muhâfaza eylemekte idiler. Bil'âhire Santralistler ile Vırhovistler arasındaki ta'kîbât-ı mütekâbile ve komite tarafından vâkî' tekâlif-i şakka ve rûsûm üzerine yavaş yavaş elimizden kayarak şimdi büsbütün Rumlara iltihâk eylediler. Siroz'dan cenûba doğru Takyanos Gölü'ne kadar yirmi iki mikdârında olan Rum tarafdârı Bulgar köy ve çiftliklerine Rumlar giremezler. Bu husûsda birkaç def'a teşebbüs ve cinâyât ika' etdiler ise de muvaffak olamadılar. Bugün 1904 senesinde Bulgarlar tarafından tensîk ve teşkîl edildikten sonra milliyet ve tarafdârlıklarını metin bir surette zamanımıza kadar güzel muhâfaza eylediler. Diğer bir çete dahi Siroz'un şark tarafında hâlis Rum köyü olan Vidovitsa ile Saramusaklı vesâire de barınmakta ve Karlı köy nam Rum tarafdârı Ulah köyünde dahi melce' bulunmaktadır. Drama ile Zihne tarafındaki Rum çeteleri de aynı hâldedir. Hâsıl-ı kelâm Rum çetelerinin if'al ve harekâtı her yerde aynı olmak üzere ırz ve nâmûsa tasallût gasb ve gâret Bulgarlara âid olan mısır tütün tarlalarını bağları kesip biçmek îkâ'-i harik etmek dinamit atmak vahşiyâne mezâlim ve i'tisâfâtından sonra katl-i nüfus ve sefk-i dimâ'-i nisâ ve etfâl vesâireden ibârettir.

Romenlerin Tahrîkâtı

Romenler Sırp'lardan sonra Makedonya'da çalışmağa başladılar. Hatırlayabildiğime nazaran mahall-i Romen müşevvik ve muharrikleri arasında patriklik tarafından bir takım zararlara uğradıldığına binâen Romanya'nın âguşuna atılan Apostol Margoriti en birinci mevki' ihrâz eder. Onun ilk icrâatı Manastır vilâyeti dâhilinde şurada burada Romen mektepleri güşâd ve Romence'yi neşr ve Ulahlara Romen kilisesi bulunmayan yerlerde muvakkaten Bulgar kilisesine gidilmeği tavsiye ve teşvîk eylemekten ibârettir. Yavaş yavaş ahâlinin ekseriyeti Ulah olan köyler patriklikten ferâgat etmeğe başladılar. Bidâyetde Bulgar kilisesi ile Bulgar efkâr-ı umûmiyyesi Romenlerin Fener'den ayrılmalarına hüsn-i nazar ile bakmakta idi. Bu hüsn-i nazar patrikliğin metîn direklerinden birinin dahi bugün yıkılmasıyla Fener'in biraz daha kuvvetsiz kalacağı hislerinden mütevellid idi. Lâkin sonra sonra Romenlerin her hatve-i terakkîsi Bulgar menâfi'ine bir darbe olacağı ve Romen tahrîkâtına en ziyâde Bulgarların te'sîr edeceği anlaşıldı. Fi-l-hakika Romen teşvîkâtı biraz canlanarak kuvvetleşince Ulahların Bulgar kilisesi üzerinde bir takım hukûk-ı milliye talebine ve nâhiye emlâkına serd-i müddeayât etmeğe başlamaları nazar-ı dikkati celbe kâfi oldu. Bu sebeble Eksarhlık dahi Romen tahrîkâtına ihtiyât etmeğe başladı. Ancak tahrîkât-ı mezkûre muvaffakiyâtı arttıkça artıyor. Bugün bu tahrîkât hakkında Romanya'nın muayyen bir silk-i siyasîyyesi mevcûd ve maksada hâdim olmak üzere meblâğ-ı lâzîme mahsûsdur. Bu tahrîkât muvaffakiyetinin esbâbından olmak üzere Romanya Hükûmeti'nin Türklere karşı muhibbâne vaz'iyeti mükâfâtı olarak Ulahlara [s.59] serbesti verilmesi birinci derecede zikr edilir ise ikinci derecede ittîfâk-ı müsellel dahi buna yardım eylemektedir. Romanyalıların Makedonya'da hiçbir zaman rol oynayacak bir unsur hâlini alamayacakları malûm olduğundan Hıristiyan akvâm arasında tezyîd-i münâfese eylemek üzere Hükûmet-i Seniyye Romen tahrîkâtını kendi arzusıyla havalandırıyor. İşte bu sebepten dolayı 1905 senesi irade-i seniyyesi ile Romenlerin cemaat idâreleri ile mektep idârelerine muhtâriyet i'tâ ve kendileri de başlı başına cemaat ad edildi. Bükreş'ten icrâ' edilen sırf siyasî telkînât

üzerine bu hukûka nâil olan Ulahlar Bulgar kilisesi ile fekk-i münâsebet eyledikten mâadâ çok yerlerde mikdârca ekseriyeti hâiz olduklarından veya kendi mahallerinde bulunduğundan kilise emlâkına da vaz'-ı yed etmeğe ve müddeayât serd eylemeğe başladılar.

Ohri de vâki' bir Bulgar kilisesi hakkında bu yolda iddia der-miyân edilmektedir. Kezâlik (yukarı Poroy)da vâki' kiliselerden birini bizim muâvenetimiz ile Rumların ellerinden aldıkları hâlde sonra bizden dahi ayrıldılar. Ve kendilerine bu husûsda müşkilât çıkaran Bulgarlardan İvan Klifof'u öldürdüler. Cumâ-i Bâlâ'da daha ileriye vararak ayrı bir cemaat teşkil ettikten ve kendilerine mahsûs palankalar vaftiz şehâdetnâmeleri vesâire tab' ettirdikten sonra bizim vladikâmıza bundan böyle Bulgar tâbiyyet-i ruhâniyesinden ayrıldıklarını ihbâr etdiler. Şüphesizdir ki bu yolda milliyet fikri biraz daha uyanınca Ulahların daha sıkça buldukları yerlerde aynı hâl daha çok tekrâr edecek. Bu cihetle Romen harekâtını bütün etrafıyla tedkik ve tahkik ederek buna mukâbil emâretce kat'i bir siyaset ta'yîn edilmek lâzımedendir. Bu lüzûm Romen tahrîkâtı Rumlaşmış olmak münâsebetiyle asla hakîkî Romen olamayacak olan Ulahları celb etmeden ziyâde asıl Bulgarların menâfi' aleyhinde tahrîkât icrâ'sı maksadına ma'tûf olmağla bir kat daha fazla ehemmiyet kesb etmektedir.

Raporumuzun diğerk murâfaasında Ulahların Korçan ile Kesriye'de bizim çetelerimiz ile müttehiden hareket ettikleri mezkûrdur. Bu yolda ki tevhîd-i mesâi bizim teşkilât-ı ihtilâliyyemiz ile bir takım Romen mahafili arasında vukû' bulan i'tilâf üzerine müesses olmağla beraber bildiğime göre bu i'tilâf Bükreş Hükûmeti'nin dahi mazhar-ı tasvîbi olmuş idi. Hattâ henüz muhâfazakâr Bükreş kabinesi riyâset-kârda iken bizim çetelerimiz ile beraber çalışmak üzere bir Romen ihtilâl komitesinin Makedonya'da teşkili arzu edilmiş ve işe başlanmış idi.

[s.60] Gagi Trifunof ile Taki Lyapof bu komitenin Sofya me'mûrları idi. Bulgar cemiyât-ı ihtilâliyyesinin memâlik-i ecnebiyye heyet-i idâresi ma'lûmât ve inzimâm-ı muvaffakiyetle bunlar iki çete tertîb etmişler ve bizim teşkilât-ı ihtilâliyyemizin ma'lûmâtı munzamm olmak şartıyla icrâ-yı harekâtı taahhüd ederek Makedonya'ya çeteler göndermişler idi. Gerek teslîmat ve gerek sâire masârifi Romanyalılar tarafından verilmiş idi. Bu çetelerden biri on kişilik olarak Gorgi Kasabceto'nun kumandasında ve Sofya'da teşekkül ederek 1906'da Korçan taraflarına geçmiş ve diğeri yine on kişilik olarak Sofya'da teşekkül ettikten sonra Aleksandr Koşka'nın riyâseti altında 1907 senesinde Epir kıt'ası Ulahlarını bâ-husûs (Pindi) halkını tensik etmek üzere hududu mürûr eylemiş idi. Muvaffakiyetlerinden sermest olan Romanya mektepleri müfettişleri bizim teşkilât-ı ihtilâliyyemizden ayrı ve başlı başına icrâ-yı harekât etmek üzere Makedonya'da bir Romen ihtilâl komitesi teşkiline dahi başladılar. Lâkin bizim teşkilât-ı ihtilâliyyemiz evvelce akd edilen i'tilâf-ı mütekâbile muhâlif olduğu cihetle bu teşebbüse itiraz ve bil-cümle Romen çetelerinin Bulgar teşkilât-ı ihtilâliyyesine tâbi' olması lüzûmunu der-miyân etdiler. Bunun üzerine tarafeynce bir adem-i i'tilâf husûl bulunduğundan Ulahlar yukarıda da gördüğümüz vecihle Cumâ-i Bâlâ'da keyfiyeti Bulgar metropolidine bildirerek her cihetce bizden ayrıldılar. Kezâlik aynı esbâb tahtında Gevgili'ye tâbi' Livâda köyü Ulahları ile Bulgar sergerdesi Apostol arasında çarpışmalar oldu. Lâkin Romenlerin bu ihtilâl-cûyâne meyilleri muhâfazakâr Bükreş kabinesi düşerek liberallerin riyâset-kâre geçmesiyle oldukça zaıfladı. Şimdiki hükûmet Makedonya'ya yeni mekteb müfettişleri ta'yîn ve her türlü ihtilâl efkârından sarf-ı nazar edilmesi lüzûmunu beyân ve vilâyât-ı şâhâne Ulahlarına mübâreze-i ilmiyye ve sulhiyye ile daha fazla iyilikler yapıp Romen milliyetine dahi hizmet edileceğini ve bu husûsda Bükreş kabinesinin Türk hayr-hâhlığı politikasına itimâdı olduğunu ifade eyledi. Romanya kabinesinin hesabâtı ne kadar doğrudur. Bunu zaman gösterecektir. Şurası kat'i ve muhakkaktır ki bugün bu tedâbir sevkıyla Makedonya'da bulunan Ulahlar çok mahalleri de kendi kendilerine birer ihtilâl komitesine mâlik olamayacaklarını anladıklarından yine bizim teşkilât-ı ihtilâliyyemize yardım etmeğe başladılar. Geçen Ağustos ayında iki Bulgar teşkilât-ı

ihtilâliyyesi bayrağı altında Romen çetelerinin lüzûm-u geşt ü güzârını icâb edenlere anlatmak üzere Livâda köyünden Bükreş'e iki heyet-i meb'ûs gönderildi. Bunlardan ne netîce hâsıl olduğu bana pek de malûm değil ise de Kesriye ile Korçan'daki Ulahların bizimkiler ile müştereken çalıştıklarına bakılacak olur ise teşebbüsât-ı vâkıa'nın Bükreş'te semeresiz kalmadığı anlaşılabilir.

Türk Çeteleri

1903 senesi ihtilâlini müte'âkib ihtilâlcî çete efrâdından korktukları cihetle deliğe çekilen Türk Arnavud eşkiya ve çetecilerinden Hükûmet-i Seniyye tekrâr istifâdeye başladı. Bundan mâadâ hükûmetin ma'lûmât ve ma'rifetiyle birtakım komiteler teşkil ve bunlar tarafından mücerred Bulgarları ta'kîb ve iknâ etmek üzere çeteler tertîb edilmektedir. Böyle bir misâl Poroy nâhiyesinde mevcûddur. Bura ahâlisi birkaç aydan beri üç Türk çetesi taht-ı tehdîdindedir. Bunların biri Kalkış'a tâbi' Arslanlı köyünden Şerif Çavuş'un kumandasında olup bir seneden beri lâ-yenkati' Kalkış ve Poroy taraflarında şekâvet eylemektedir.

İkinci çete Siroz'un Çayırmağalle köyünden Monla İbrahim Çavuş'un idâresi altındadır. Evvelce merkûm Rum komitesi hizmetinde aylıklı olub andarti gibi çalışır idi. Demir Hisar'a tâbi' Kösece çiftliğinde Rum teşvîkâtı eseri olarak icrâ' ettiği bir cinayet sebebiyle [s.61] tevkîf ve Siroz mahkemesi tarafından on beş sene habs cezasına mahkûm edilmiş ise de sene-i câriye Şubat ayında habs-hânedan firâra da muvaffak olarak bahs edilmekte olan çetenin başına geçmiştir.

Üçüncü çetesi Poroy taraflarında dolaşmakta ise de re'îsinin ismi malûm değildir. Bu çetelerin cümlesi Bulgarları ta'kîb ve onlardan dâimâ para ve fidye-i necât taleb ve istediklerini muhâlefetsiz cem' eylemektedirler. Meselâ Tudorak köyünden otuz, Staroşovo köyünden beş, Deli Hasan mahallesinden altı lira ...ilh altın toplanmıştır. Köylüler bu paraları şikâyete cesâret etmeyerek vermektedirler. Son iki ay zarfında bu çeteler tarafından icrâ' olunan cürm-ü katl Bulgarlar hakkında olarak sekize bâliğ olmaktadır. Hükûmet-i mahalliyyeden yüz bularak şımaran bu mahallelerin Türk halkı civâr Bulgarlarını mutassıl bîzâr ediyorlar. Demir Hisar'a tâbi' Sveti Petka köyü ahâli-i İslamiyyesi 140 ve Bulgar ahâlisi 45 aileden ibârettedir. Demir Hisar'a tâbi' Palmeş ve Doyran'a tâbi' Aşağı ve Yukarı Gorbosov halkı kâmilen Müslümandır. Birinci de 250 ikincide 300 üçüncüde ikiyüz hâne mevcûddur. Bu köylerin bütün halkı Sveti Petka köyü Bulgarlarını koğmağa hasr-ı mesâî ediyorlar. İbtidâ hayvanlarını zabt etmeye başlayarak Bulgarlara koyunlarını keçilerini sattırmak istediler. Daha sonra ekinlerini müsadere ve tarlalardaki demetler sirkat edildi. Ve nihâyet iki köylü öldürülerek Bulgarların lüzûm-ı muhaceretleri bildirildi. Buna zamîmeten Türk eşkiya çetesi tarafından dahi köyün üç zengin Bulgarına altmış aded lira göndermeleri ve aksi hâlde ölümlerini hâzır bilmeleri ihtiyâr ediliyor idi.

Melnik Çeteleri: Burada Türk çetelerinin çokluk dolaştıkları mahall "*Yeni Çiftlik*" diye yâd edilerek Ali Bey'in tasarrufunda bulunan Demir Hisar'a tâbi' Marikostenovo köy kenarında bu namdaki ilçelerinde altı yedi kilometre mesafede vâkı' olan çiftlik etrafıdır. Çiftlik dâhilinde on iki Bulgar ailesi ikâmet ederek arazisini zirâat eylemekte ve Ali Bey tarafından cümlesi şakî ve haydud olan yirmi Arnavud beslenmektedir. Nadiren bunlar çiftlik dâhilinde birleşirler. Âdiyen Melnik havalisini dolaşmış etrafi yağma ederler. Bunlar tarafından irtikâb edilmiş birçok cinâyât ber-hayât kalan bazı şahidler tarafından meydâna çıkarılmış ise de Hükûmet-i Seniyye me'mûrîni tarafından bu gibi şehâdetlere ehemmiyyet verilmemekde ve bu şakîlerden hiçbirini düçâr-ı mücâzât edilmemektedir. Bu çetenin harekât-ı cinâyet-kârânesi bundan bir sene evvel Fransız zâbitânının nazar-ı dikkatini celb ettiğinden haklarında makâmat-ı âidesine ihbâr-ı keyfiyet edilmiş ise de buna da aldırın olmamıştır.

Ohri Ciheti: Son seneler zarfında Ohri havalisi nisbeten sükût içinde iken sene-i câriye esnâsında hükûmet-i mahalliyyenin muvafakat ve hattâ himâyeti ile bir Türk komitesi teşekkül etmiş ve buna Ohri me'mûrîn-i mülkiyye ve askeriyyesinin en nüfûzluları tarafından dahi iştirâk edilmiştir. Bu komitenin de maksad-ı teşekkülü Bulgarlığı mahv ve izâledir. Komitenin müsel-lah bir çetesi olub re'îsi eşkıya-yı meşhureden Pesocanlı Emin Ağa'dır. Bu çete son aylarda bir takım katl-i nüfus, gasb ve îkâ'-i harîk cinâyetleri icrâ' ve köy halkını evlerinden çıkıp işlemek üzere tarlalarına gitmekden men' eylemiştir.

Resne Ciheti: Resne çetesine kezâlik en nüfûzlu Türkler dahi iştirâk eylemekdedirler. Burada teşekkül eden çete ale-l-ekser Prespa taraflarını dolaşır ve Peristera cihetlerinde icrâ-yı şekâvet eder. Geçen sene Loboyno köyü ile Braiçino'da dokuz Bulgarın katli işte bu çetenin eser-i şekâvetidir. Bu gibi eşkıya çeteleri ile vücûda getirilen âsâr-ı muvaffakiyetden memnun gibi görünen Hükûmet-i Seniyye me'mûrîn-i idâresi bu usûlün bütün Makedonya'ya teşmîlini düşünmekdedirler. Son zamanlarda Kesriye ve Koçana taraflarında âsâr-ı cinaiyyeler ile vücûdlarını yeniden gösteren tertîb ve intizâm ve maksadca yek-nesak olan bir takım Türk çetelerinin bu yolda türeyişleri başka dürlü izah kabul edemez.

5. MEBHAS

Umûr-u Islâhiyye

[s.62] Memâlik-i Osmâniyye akvâmı arasına medeniyetin aheste aheste duhûlü ve on dokuzuncu asır milliyet efkârının zuhûru üzerine Balkan yarımadasında en hicrân köşelerine kadar hukûk-u beşeriyye kavâidi aks etdi. O zamana kadar Türk boyunduruğu altında sabreden Hristiyanlar daha insafî bir idâre ihtiyâcını duymağa başladılar. Garbte Serez'den zuhûr olan vukuât tabiatıyla şarka da sirâyet etti. İzâre-ser olmak efkârı memâlik-i şâhâne Hristiyanlarının da yüreğine girdi. Bunun netîcesi olarak kurûn-i âhire tarihinde bu Hristiyan akvâmı istihlâsı ve Hükûmet-i Seniyye hudud-u siyasîyyesini tehdîd etmeğe ma'tûf kasdî bir silsile-i vukuât zuhûr eyledi. Bu vukuât dan lerze-dâr olan Hükûmet-i Seniyye ricâl-i siyasîyyesi istikbâl endişesine düşerek ibtidâ melhûz mesâib ve kazâyayı savuşdurmak emeliyle vasâit-i taharrîsine koyuldular. Memâlik-i Osmâniyyede ıslâhât efkârı bu yolda vücûd buldu. Bu hâlde bugünkü ıslâhât Türkiye'de yeni şeylerden değildir. Tanzimat-ı Hayriye yani 1839 tarihinde ısdâr olunan hatt-ı şerif ile 1856 tarihli ıslâhât hatt-ı hümayunu ve 1876-77 tarihinde Dersa'âdet'de akdedilen İstanbul Konferansı'nı ve 1880 tarihindeki Avrupa Komisyonu ve Şarkî Anadolu-yı şâhâne ahvâli hakkında ıslâhâtı havî 1895 irade-i seniyyesi ilh. için söylenecek olduğunda cidden insaniyet ve adâlet-i beşeriye hissiyâtıyla vücûda getirilmiş ve hudud-u Osmâniyye dâhilinde sâkin ahâli-i Hristiyaniyenin hakikaten salâh-ı ahvâli maksadıyla ihtiyâr edilmiş birçok tedâbir cümlesindedir. Bizzat Sultan Abdülmecit Han hazretleri tarafından dahi beyân edildiği üzere hatt-ı şerif mevâdi bundan altmış sene evvel tebaa-i Osmâniyye'nin hayât ve nâmûsu ve mallarını te'mîn maksadıyla ilân edilmiştir.

Ancak bu ıslâhât bazen müessirlerinin zaâfi ve bazen tatbikatdaki noksân-ı ehliyetleri vesâire sâire sevkıyla ma'nâsız kelimât hâlinde kaldılar. Bu sebeble 1894 Ermeni isyânı ve 1903 Makedonya ihtilâli üzerine Avrupa Mürzsteg'de karârlaştırılan ıslâhâtı Hükûmet-i Seniyye'den fi'len talebe karâr verdi. Burada ne Avrupa hükûmât-ı muazzamasından bazısının hakkımızda perverde-i ihlâs eylediklerinden ve ne de ıslâhât-ı mukarrerinin dört seneden beri geçirdiği devre-i istimâlatdan tûl ve dırâz-ı bahse lüzûm vardır. Makedonya'yı dört seneden beri teskin e çalışmak gayretinin aksi semere verdiği ne derece âşikâr ise bu ıslâh da o kadar ma'lûmdur. Ben buracıkda yalnız bu ıslâhâtın ma'nâsız ve esâssızlığı ile ümitsizlikden başka bir muvaffakiyet vermediğini ve netîcenin Makedonyalılardan mâadâ Avrupa ıslâhâtçıları da bu fikri kabûle

mecbûr ettiğini anlatacağım.

Her zamanda olduğu gibi bu def'a dahi Hükûmet-i Seniyye Makedonya umûr-u ıslâhiyesinin şekil ve rengini değiştirdi. 1903 senesi Nisanı'nın dördünde Selanik'in resmi olan Türkçe Asır Gazetesi'nde ve sonraları mahalli Fransız gazetelerinde başlanmak üzere olan ıslâhâta dair ve fakat ajan-ı sivillerden ve Avrupa jandarma tensikâtından vesâireden asla bahs edilmeyerek bir tebligât görüldü. Tebligât-ı vak'adan ıslâhât-ı mukarrerinin ferec-i şâhânedenden olduğu ma'nâsı çıkıyor idi. Bununla Avrupa'nın güya önü alınmak ve haysiyet-i hükümrânı muhâfaza edilmek isteniyor idi. Hâlbuki Avrupa çok geçmeden kendi projesini Bâb-ı âli'ye i'tâ etti ve dokuz noktadan ibâret olan ahvâl-i ıslâhiye 1903 senesi Teşrin-i sânisinin on birinde Bâb-ı âli'ye kabûl ettirildi. Evvelce müfettiş ta'yîn edilmiş olan Hilmi Paşa'ya Demerik ile Müller ajan-ı sivil gibi iltihâk edenler Müller'in biraz sonra vefâtı ileopenhaimer yerine ta'yîn edildi. İşte bu sûretle Avrupa ıslâhâtı makinesi vilâyât-ı şâhâneye yerleştirildi. Hükûmet-i Seniyye Avrupa jandarma ıslâhâtını kabûl etmemek üzere biraz erken davranmak isteyerek kendisi iki Belçikalı dört İsveçli zâbit ta'yîn ve Selanik Manastır vilâyetlerine i'zâm edildi. 1903 senesinin 20 Teşrin-i sânisinde Selanik'e vâsıl olan bu zâbitlere jandarmanın ta'lîm [s.63] ve tatbiki havale edildi ise bu hareket Avrupa'nın jandarma ıslâhâtındaki müdâhalesini hükümsüz bırakmadı. Nihâyet Bâb-ı âli 1903 Kânun-ı evvelinde Avrupa tarafından tevcih edilen General De Jorjis'i jandarma kumandanı sıfatıyla ta'yîne muvazzar oldu. Aynı zamanda bir takım Avrupa zâbitleri kabûl ve 1904 senesi mayısında kontratoları imza edilmeğe az müddet içinde büyük büyük gürültülere sebep olan Makedonya ıslâhâtına kemâl-i germi ile başlanıldığı müşâhede ediliyor idi. Makedonya Bulgar ahâlisinin pervâze-i müheyya olan hayalleri çabuk mübeddel-i sükûnet ve me'yusiyet oldu. Fil-hakika Bulgarların ahvâli iyileşeceğine tahammül-güdâz bir renk iktisâb ediyordu. Avrupa hükûmât-ı muazzamanın afv edilmez bir hatâları ve kayıdsızlıkları eseri olarak ziyâde alâkadar olmak gibi arî bir sebep ile yalnızca ıslâhâta me'mûr edilen Rusya ve Avusturya hükûmetleri kendi me'mûrları ile Makedonya umûrunu çığrından çıkaracak derecede işkâl eylediler. Bu husûsda hele Avusturya birinciliği kazandı. Müttefiki olan Rusya'nın aksa-yı şarkda meşgûl olduğunu ganîmet bilen Avusturya kendi menfaatini te'mîn etmek ve dolabını çevirmek üzere olmaz bir fa'âliyyet gösterdi.

Kiliselerin istatükosunu muhâfaza etmek kâidesini çıkararak Avusturya olup bunu kendi muvaffakiyet ve menfaatine pek güzel âlet etti. Yani bu kadar mühim fermanlar ve hatt-ı şerifler ile taht-ı te'mîne alınan serbesti-i diyânet kâidesi var iken 1903 senesine kadar cebr ve kuvvet mahsûlü olarak kiliseler ne hâlde iseler o hâl esâs ittihâz ve halkın kendi cemaat-i diniyesini ta'yîn ve kendi dili ile tedris eylemesi men' edildi. Yani istatüko kâide oldu. İşte bu sûretle efkâr-ı nâs teskîn edileceğine bil-akis tehyîc ve Hıristiyan anâsır arasında münafeset tezyîd edildi.

Jandarma zâbitânının her türlü hüsn-i arzularına rağmen jandarma ıslâhâtı dahi bir muvaffakiyet gösteremedi. Çünkü zâbitân kuvve-i icrâ'iyeye mâlik olmayub ancak muallem zâbit mesâbesindedirler. Hükûmât-ı muazzama arasında mevcûd muhâsamadan istifâde eyleyen Bâb-ı âli bu babda daha kat'i ve hakîkî netâyic-i ıslâhiyyenin vücûd-pezîr olmamasına muvaffakiyetle çalışmaktadır. De Jorjis Paşa'nın riyâseti altında olarak Avrupa zâbitânı tarafından ittihâz edilen bazı mukarrerât ale-l-umûm sefaretler dahi zâbitân tarafını iltizâm etmediklerinden Bâb-ı âlice hükümsüz bırakılıyor.

Bu hâller Avrupa zâbitânı arasına büyük ümitsizlikler ilkâ eyledi. Bugün onlar oynamağı taahhüd ettikleri rolün pek acınacak bir şey olduğunu bülend-âvâz ile söylüyorlar. Bizzat Di Jorjis şimdiki muvaffakiyetsizliğine bakarak ale-l-umûm şimdiki şerâitin âtîde dahi değişmeyeceğine ve binâen aleyh muvaffakiyetin istikbâlde dahi kâbil olamayacağına kâil olduğundan me'mûriyyetinden çekilmek fikrindedir. Manastır vilâyeti dâhilinde bulunan İtalyan zâbitlerinden

bazıları ahâli-i mahalliyyeden utandıklarını ve şimdiye kadar kendilerine yardım edemediklerinden bundan böyle kendilerine inanmamağa Hıristiyan halkın haklı bulduklarını benim kendime söylediler.

[s.64] Bu aralıkta ajan-ı siviller Hilmi Paşa'nın kâtibi mesâbesine indiler ve hattâ bazıları büsbütün şahıslarını da gâib ettiler. Hakikaten maliye kontrolünün tatbîki için Makedonya'ya umûmî Avrupa müdâhalesi kâidesi kabûl edildikten sonra bu (?) ne lüzûm vardır. 1905 tarihinde maliye kontrol komisyonu dahi teşekkül etti ve âtîdeki kimseler a'zâ sıfatıyla ta'yîn edildi:

Mösyö Steg Fransa tarafından.

Harvey İngiltere tarafından mûmâ-ileyh İngiltere hükûmetinin sâbık Atina müfettişi olub muahharen Mısır Maliye Nezâreti'ne müsteşâr ta'yîn edilmek hasebiyle İngiltere hükûmetinin Selanik konsolosu Gravis yerine getirildi. Mûmâileyh Makedonya ahvâline külliyye vâkıf olduğu gibi hem de ateşli Bulgar tarafdâdır.

Mösyö Fon Grizinger Almanya tarafından vekîl olup bundan on ay evvel istifâsını vermiş ve yerine hâlâ kimse ta'yîn edilmemiştir.

Mösyö Maisa

İtalya tarafında me'mûr olup Atina kontrol mahâllinde a'zâ idi.

Rusya ve Avusturya tarafında ajan-ı siviller maliye kontrolörü olup hükümet-i seniyye tarafında dahi re'îs-i mahalliyye olmak üzere Hilmi Paşa ve bir de Atâ Bey bulunmaktadır. Bu komisyonun icrâatı bizce malûm olup netâyic-i mesâisi maksad-ı esâsiyi tamamiyle te'mîn etmekden ve hele söylenilen ümidleri yerine getirmekden pek uzak ise de Avrupa maliye me'mûrları gayretiyle bu istikâmetde yine yarı bir şeyler yapılabildi. Hiç olmaz ise bir takım büyük sû-i isti'mâlâtın önü alındı ve maliye idâresi me'mûrünü az çok iyileştirildi. Ahlâksız rüşvetçi me'mûrın tard edildi. Maliye kontrol komisyonunun yaptığı işte budur. Lâkin bu hâl ile henüz işe başlanılmış demektir. Çünkü henüz hiçbir nev' ıslâhât-ı maliye yani vergilerin teşkil ve sûretlerini ve usûl-ü cibâyetlerini tebdîl etmek ve Avrupa'ya bu husûsta yaklaşmak teşebbüsü vâki' olmadı. Varidât ve masârif bütçesinde tertîb-i nazariyatı mühim bir mes'ele değildir. Asıl ehemmiyetli olan hakîkî bütçe münâsibini te'mîn edecek ciddi vasâit ve tedâbire tevessül ve vâridâtı muntazam bir kanal dâhilinden imrâr-ı keyfiyettir ki bu husûsda şimdiye kadar bir şey yapılmamıştır. Böyle bir ıslâhâtın adem-i icrâ'sı halinde me'mûrün ale-l-umûm daha güzel intihâb ve hayât az çok tanzîm edilse de bütçe açıkları âtîde dahi memleketin dâhilindeki teşebbüsât-ı ıslâhiyyeye ciddi müşkilât îrâs edecek sûrette bâki kalırlar. Dâire-i ıslâhâtın te'siri maksadıyla âhiren Avrupa diplomasisi ıslâhât-ı adliye teklifâtında dahi bulundu. Bu mes'ele kısmen ziyâdece mühim olduğundan Memâlik-i Osmâniyye umûr-u adliyesindeki fenâlığı göstermeğe hâdim birkaç söz söylemek lâzımdır.

1) Çok zamandan beri Makedonya'daki Türk mahâkim-i kuvve-i idarîyenin taht-ı keyfinde vâki' merâkizi idi. Hükümet-i idâreye kendi husûsî ve siyasî makâsadını te'mîn eylemek üzere mehâkimi alet ittihâz eylemiştir. Kul itâatına benzer bir meskenet ile temeyyüz eden Türk hâkimleri ale-l-umûm idâre me'mûrlarının ellerinde oyuncak mesâbesindedirler. Burada hâkimler hükümet-i idâriye tarafından keyfe mâ yeşâ' ta'yîn ve azl edilirler. İşte bu keyfi usûl mücibince hâkimler ne cehâletlerinden ne sû-i istimallerinden mes'ûl olmayup yalnız itâatsizliklerinin cezasını görürler.

[s.65] Bu husûsda ahvâli tasvîre hâdim binlerce misâl bulmak mümkündür. İşte bunlardan birisi bir kızın bîkrini izâle etmek töhmetiyle Selanik emlak-ı şâhâne müdürü Osman Bey taht-ı muhâkemeye alınır. Müttehimin gerek Selanik ve gerek Dersa'âdet'de birçok muhibbânı olduğu gibi bir taraftan dahi düşmanları bulunur. Bunlardan evvelkiler müttehimin berâatini te'mîn

etmek üzere Hilmi Paşa'nın nezdinde teşebbüsât-ı icrâ' etmekte iken düşmanları dahi bilakis mahkûmiyetine karâr verilmesi için vâliye mürâcaat ederler. Hilmi Paşa mûmâ-ileyhin berâati emrini verir. Vali ise mahkûmiyetini musirren taleb eder. Osman Bey berâat eyledi. Çünkü Türkiye'de hak sâhibi dâimâ kuvvetli olan tarafıdır.

Bundan üç sene evvel Yenice-i Vardar'a tabi Petrov köyünde on beş kişiyi mücerred Bulgar olduklarından dolayı öldürmek üzere köy kenarında bağlayan 80 andarti Rum tevkîf edilmiş idi. Rum şakîlerin üzerinde bomba dahi bulundu. Kânun-u cezâ'iyeye çete re'îsi Yorgaki idâma ve bâki çeteciler dahi 3-15 seneye kadar habse mahkûm edilmek icâb eder idi. Lâkin vâlinin emri mahsûsu mûcibince kapudan Yorgaki iki buçuk sene ve diğerleri dokuz ay habs cezasına mahkûm edildiler. İşte bu hükm-i taraf-ğrâne ile hükûmet Türk ve Rum uhuvvetine ilk nişâne-i himâyesini göstermiş ve Makedonya'da Bulgarlığın taklîl-i mikdârı matlûbdur düstûrunu ilân etmiş oldu. Bu kânuna muhâlif vak'a-i himâyet-kârânenen sonra memleket dâhilinde taazzür kan dökülmek üzere cinayâta ve ceraim-i meşhûde ikâ'ına yol açtı. Bir taraftan himâye gören Rum andartleri sulh-perver Bulgar ahâlisini öldürmekte iken diğer taraftan dahi habs-hâneler kânunun tamamiyyen tatbîki haklarında iltizâm edildiğinden dolayı Bulgarlar ile dolduruldu. Meselâ Manastır'a tabi' İstarova'dan Gorgi Delef isminde bir Bulgar evinin tavanında bir bomba bulunduğundan idâma mahkûm edildi. Yenice-i Vardar'a tabi' Tumba köyünden Hasırcı İstoyko evinin havâlînde bir bomba bulunduğundan idâma mahkûm oldu. Bulgarlara idâm ve Rumlara gelince beraat ve-yâhûd nihâyet 9 ay habse mahkûmiyet. Bu karâr bî-tarafâne icrâ-yı adâlettir.

İttihâzi elzem birinci tedâbir hâkimlerin bi-tarafılığı te'mîn eylemektir. Bu maksad mahalli me'mûrin-i idarîyesinin keyfi altından mehâkim me'mûrunu kurtarmak ve hükâmı Avrupa umûr-u adliye komisyonuna havale ile azl ve nasbı hakkı onlara verilmeyle te'mîn edilir.

2) Türk hâkimlerinin adem-i tabi'atı ve bi-tarafılığı te'mîn edilmekle adâlet bütün bütün heman eline alınmış olmaz. Türk hâkimlerinin ihrasâtından biri olması lâzımdır. Bunun için ise hangi din ve milletten olur ise olsun hâkim tarafından efrâd-ı vatanın farkı olmamalıdır. Hâlbuki muhâlifü'l-mezheb efrâd arasında din-i İslam ve ehl-i iman arasında müsâvât olamaz. İman etmiş olan Türk gayr-i mü'min olan Hıristiyan dâimâ kendi düşmanı nazarıyla bakmaktadır. Dinsiz imansız bir kâfir öldürmek bir mü'min için cennet kapılarını açan muvaffakiyet gibi görünmektedir. Bundan mâadâ kendi dinleri ile içinde yaşadıkları zulm ve cevr onlarda hukûk-u beşeriye ve idâre-i şahsiye fikrini büsbütün ibtâl etmiş olduğundan Türkleri kendi felâket ve musibetlerinin sebab-i hakîksini kendilerinde görmeyüb ale-l-ekser mücerred kîn-i dînî ile hükûmete karşı güya isyân eden Hıristiyanları sebab-i felâketleri gibi add etmektedirler. Bütün Türk hâkimleri hemen bu fikirdedirler.

[s.66] Türk hâkimi tamamî-i hukûkuna Mâlik Efendi gibi bir ferd-i vatan karşısında mahkûm ve müttehem olan sesi kısık esir bir Hıristiyandır. Bir taraftan dînî taassub ve terbiyede diğer taraftan mesâib-i âtiyeyi ahtâr iken tehlike-i siyasîye Türk hâkimlerinin Hıristiyanlar ve ale-l-umûm Bulgarlar hakkında imzâ hasr etmektedir. Türkler nazarında en büyük hayâlât-ı insâniyyeyi kendine sertâc eden bir politika fehmi bâr-gîr hırsızındân daha adî ve aşağı add ediliyor. Bu kimseler indinde efkâr-ı siyasîyyesi ile düçâr-ı nekbet olan Hügo kendi keyfi için birkaç kâfir kanını dökmüş olan babayiğit efkâr-ı ahlâkiyyece belki daha aşağı görülür. İşte Avrupalılardan mürekkebe bir umûr-ı adliye kontrol komisyonu az çok hâkimlerin bî-tarafılığı ve usûlün ıslâhı mûcib olabilir ise de kökleşmiş olan millî ve dînî efkârı kökünden koparamayacağı için Türk mehâkimindeki ihrasât dahi kalkamaz. Yani Avrupa kontrolü fenâlığı biraz temdîd eder ise de büsbütün fenâlığı bitiremez. Tam ıslâhât muhtelit mahkemelerin teşkiline başlandıktan ve bu mahkemeler riyâsetine Avrupalılar ta'yîn edildikten

sonra ibtidâ edecektir.

3) Vilâyât istînâf mahkemelerinin hükümlerini tedkik ve tahsîs eyleyen Dersa'âdet mahkeme-i temyîzi mehâkim-i sâireye anûn olacağına memleket umûr-u adliyesi için bir şeyler teşkil etmektedir. Bu mahkeme-i istînâf muhâkemenin her türlü hükümlerini fesh etmek üzere muayyen bir meblağ-ı rüşvet ta'yîn eylemiştir. En küçük hediye otuz liradır. Burada altın te'siriyle her şey en güzel ve adil hüküm fesh edilir. Bu parayı ödemeyen masum dahi olsa habislerde çürür ve mahkeme-i temyîzin adâletinden haberdâr olamaz. Müddet-i mahbûsiyetleri olan meselâ üç seneyi geçüb habs-hânededen çıkdıktan sonra bir sene de mürûr eder. Mahkeme-i temyîz tarafından hükm-ü istinâfın gayr-i sahih olarak ısdâr edildiği mütâlaasıyla fesh kararı kendilerine tebliğ olunan birçok mahbûs görülmektedir. Mahkeme-i temyîz fesh kararını bekleyerek habs-hânedede olanlar da az değildir. Dediğimiz meblağ ödenince çabuk bir zamanda hükm-ü istinâf doğru dahi olsa mahkeme-i temyîz tarafına fesh ediliyor. İşte bu sebepten dolayı vilâyât mehâkimi ile umûr-u adliyeyi ıslâh edecek ve ahkâma bir itimâd-ı kânuni verecek bir de bilakis çığırından çıkaran mahkeme-i temyîz arasındaki revâbit kesilmiyor. Mahkeme-i temyîz mütâlaâtını adliye kontrol komisyonuna havâle ve mehâkim-i mahalliyye hükümleri buraca tedkik edildikten sonra icrâ' edilmelidir.

4) Mehâkim-i Osmâniyye Avrupalı hâkimler ta'yîn edildiği sûrette dahi tahkîkât-i ibtidâiyye usûl ve ahvâli ıslâh edilmedikçe yine kemâ-hiye-hakkîhâ tevzî-i adâleti ümid etmemelidir. Memâlik-i şâhâne hâkimleri her zaman hükümlerini icrâ' edilen tahkîkât-ı adliyye istinâd ettirmektedir. Tahkîkât-ı adliye yanlış bir esâs üzerine kurulmuş ise hâkimlerde bit-tabî' yanlış ve adâletsiz olur. Misâller çoktur. Meselâ bir köyde bir çocuk ölür, cânî kaçar veya tutulur. Kaçar ise meydânda bir maktûl bulunduğundan be-heme-hâl bir kâtil bulunmalıdır. İdâre-i mahalliyye mahalli jandarma zâbitine kâtil bulunamaz ise azl edileceği tehdîdiyle bâ-telgrafname emir verir. Jandarma zâbiti polis me'mûru bir kâtil bulmak mecbûriyyetinde olduğundan önüne ilk rast geleni hele düşmanlarından ise tutar. Kâtil buldu diye tutulan dövülür ezâlara düşâr edilir. Dayak azâb korkusu altında nihâyet-ül-emr bî-çare tarafından yalandan bir itirâf-ı cürm alınır ve polis sûalinden artık kurtulmuş olur. Eğer kâtil tutuluyor ise çok def'a olduğu gibi bir mükâfata mukâbil salıverilir. Diğer biri masûm olduğu hâlde yerine kâtil gibi yakalanır. İşte bu sebepten dolayı her kazâda bir Avrupa jandarma zâbiti bulunmak ve tahkîkât-ı ibtidâiyye icrâ' ediliyor iken mahalli cürümde zâbit hâzır bulunmak lâzımdır. Onun imzasıyla mümzi olmayan zabt-nâmeler ke-en-lem-yekûn ad edilmeli. Kâtil elinde revolver olduğu hâlde cürmün irtikâbını müteâkib tutularak revolvere bakılır ve biraz evvel içinden bir kurşun atıldığı anlaşılır. Doktor maktûlün bedeninden kurşunu çıkarır ve fakat satın alınmış bulunduğundan kurşunun revolverden olmayub manliher kurşunu olduğunu ve revolverin çokdan beri isti'mâl edilmemiş bulunduğunu [s.67] raporunda beyân eder. Böyle sû-i isti'mâlatın dahi önünü almak için mecrûh ve maktûllerin muayenei tıbbiyesi icrâ' ve raporu tanzîm edildiği hengâmda dahi Avrupa zâbitleri bulunmalı.

Kânunen müstantik mahall-i cürme girerek tahkîkât icrâ' etmek lâzım gelir iken zâbit-i evveliyeden olan kesân bu vazîfeyi icrâ' ve müttehîm-i mevkûfu zabıt varakalarıyla müstantike teslim ederler. Hakk-ı istintâk zamanında birçok sû-i isti'mâlat icrâ' edilmekte ve müttehîm ile bazen pazarlığa girişilmektedir ve bazen mevkûf tehdîd ve hakayık bu sebeple tebdîl olunmaktadır. Mârr-üz-zikr sû-i isti'mâlatın önü alınmak için bundan birkaç sene evvel Fransa'da yapıldığı gibi burada dahi emval-i muhâkemât-ı cezâiyyede ıslâhât-ı icrâ' ve ale-l-husûs müstantik tarafından müttehîm istintâk edilir iken hiç olmaz ise bir dava vekîlinin huzur-u vücûduna müsâade ahvâli kabûl edilmelidir.

Kâtil üzerinde bazen kanlı bıçak ve gömlek bulunmaktadır. Kâtil tahlîli için eşya-yı mezkûre Selanik kimyahânesine gönderilir. Bıçakda pas gömlekte şeker lekesi var diye rapor

verilir ve kâtil beraatı kazanır. Bilakis bir kimse kâtil gibi şüphelenilir. Evinde paslı bir testere bulunur. Pası tahlil edildikten sonra insan kanı hükmü verilir. Masum bir adam mahkûm olur.

Bu gibi ince mes'eleler için dahi Avrupalı bir şahıs bulundurulmalı ve hele nakdin burada rol oynamamasına dikkat edilmelidir. Umûr-u adliye husûsunda ihtiyârı elzem en ibtidâi ıslâhât bu gibi şeylerden ibâretidir. Bunlarsız her türlü tekemmül-i umûr-u adliye boş lafdır. Umûr-u maliyede vücûda getirilen bir iki muvaffakiyet Avrupa ıslâhât-perver hükûmâtını sermeset etmemeli. Hesâbları teftîş ve tahkîk Türk hâkimlerinin vicdanlarını teftîşden pek kolaydır. Şahsî efkârına gelince:

Hilmi Paşa'nın yerine Avrupa hükûmetleri cânibinden ta'yîn edilen Hıristiyan bir vali gelince Makedonya'daki ıslâhâta ben asla inanmam. İki ajan-ı sivil istisnâ edilecek olur ise diğer Avrupa me'mûrunun dahi umûr-u ıslâhiyeden bir şey ümid etmedikleri kendileriyle vâki' olan mülâkâtımda anladım. Bu husûsda birkaç kelime söylemek istediğim için evvela Hilmi Paşa'dan bahse gireyim. Müşarünileyhi son def'a Selanik'de birkaç def'a gördüm. Hilmi Paşa hükûmet-i emâretî erkânından bir kaç istisnâ edilecek olur ise ale-l-umûm doğru ve i'tidâl-perver görüyor. Meselâ Genadiyef Makedonyalı olmak münâsebetiyle komite ile dâimî münâsebetde bulunmakta ve komiteyi teşci' eylemekte imiş. Eğer hükûmet-i emâret arzu ettiyse çeteler hakkında dâimâ şedîd tedâbîr ittihâz edebiliyor imiş. Yakınlarda Makedonya'ya 2500 tüfenk nakl edilmek istendiğini ve bir kısmının nakl edilmiş olduğunu bilirmiş. Hükûmet-i emâret bunu men'e muktedir olduğu gibi böyle bir hareketi ile kânunî bir vaz'îyyet-i lâzıme aldırıldığını da gösterebiliyormuş. Bu hâlde Hükûmet-i Seniyye ve Bulgaristan arasında daha kolay bir zemîn-i i'tilâf hâsıl ve bu i'tilâf iki cihetde fâideli olur imiş. Fakat bu zaman hâlâ gelmemiş. Bu dakika vürûduna iki tarafın hasr-ı arzusuyla mütekâbil-i adem-i itimâdın izâlesine gayret edilerek tesrî' edebilir imiş. Hükûmet-i hâzîrenin bir takım tedâbîr ile tarafeyn arasındaki münâfereti izâleye çalışıldığını Hilmi Paşa müsâade eylemiş ve hattâ bunun hakkında Dersa'âdet'e arz-ı ma'lûmât dahi etmiştir.

Bizim tüccâr vekîllerimiz ale-l-umûm dâire-i kânuniyyeden çıkan kimseler ise de asla himayeci Avrupa hükûmetlerine tarafdarâne ma'lûmât ve ihtiyârında bulunan [s.68] ve ale-l-umûm vukuât-ı hayriyenin rengini değiştirmekle meşgûl olan Şopof'a karşı Paşa'nın emniyeti olmadığı gibi bu keyfiyeti zaten ajan-ı sivillere dahi söylemiş metropolid vekîllerimizin kazâ mahalli idârelerine adem-i iştirâk ve duhûllerinin isbâtı sorulduğunda müşarûlileyhin bana dediği: şahsen bunun aleyhinde değil isem de bu hak zaten Eksarhlığın teşekkülünü karârlaştırır fermanı mevcûd olmadığı gibi bilakis Rum patrikliğinin nizâmname esâsında da Rumlar için böyle bir hak musarrahdır. Mes'ele-i fi nefsu'l emr böyle değildir. Ne ise Hilmi Paşa bu mes'elenin Eksarhlık tarafında uzun uzadıya muhâkemâta girililmeyerek Bâb-ı âli'den ricâ ve istirham ile kâbil-i hâl olduğu fikrindedir. Eksarhlık tarafına mürâcaat edilecek bir vâsıta ve cihet bırakılmadı sûretinde vâki' olan itirâzım üzerine Hilmi Paşa sükûnetle bu mes'ele hâlinin Bulgarlarca yeniden büyük bir imtiyâz teşkîl edeceğini ve Bulgaristan'da aksilikler mes'eleleri hâl edildikten sonra bunun kâbil olacağını beyân eyledi. Kilise ve mekteb umûru istatükosunu iltizâm ederek bundan bizim dahi istifâde eyleyeceğimizi ve patrikliğe geçen Bulgar köylerinin bundan böyle yine Eksarhlığa âid ve tâbi' tutulacağını ilâve ile ikna'ya gayret eyledi. Başmüfettiş bu ıslâhâta bir tedbîr-i gayr-ı sâfi nazarıyla bakmakta ve bunlara inanmamak istediğini mahremane {mahremane} söylemektedir. Jandarma teşkîlatı mem'ûl olan ümitleri yerine getirmediğinden ve ale-l-umûm dâhil-i memleketde ne olduğuna vâkıf bulunmadığından yerine asker ikâmesi icâb eder imiş. Bu lüzûmu başmüfettiş bi't-tamam Negovan, Rakova, Aydos köyleri vukuâtından sonra Bâb-ı âli'ye arz etmiş. Bu ifâdâtdan vesâireden anladığıma göre müfettiş paşa General Di Jorjis'nin tertîb-gerdesi olan jandarma tensikâtından bir fâide me'mûl olmadığını bâlâdaki emsalime müşâbih vukuâtdan istifâde ederek Bâb-ı âli'ye kabûl ve teslîm ettire-

cektir. Aynı zamanda böyle bir teşebbüs ile cezaların ta'kibâtı mücerred jandarmalara âid olmalı ve bu cihetle jandarma mikdâr ve kuvveti arttırılması sûretinde Avrupa mehâfil-i siyasetce mevcûd olan emel ve fikir mahv ve izâle edilecektir. Mes'elede Türkiye'ye dokunacak nokta olmadığından çetelerin ta'kibi mücerred asâkire bırakılmış ve bu vazîfeye jandarmalar ehil ad edilmek icâb ettiğini isbata medâr hiçbir fırsatı Müfettiş Paşa fevt etmeyecektir. Jandarmalar çeteler tatbîkine ehil ad edilmiyor. Çünkü bu hâlde Avrupa zâbitleri bilâ-tefrîk bütün çeteleri ta'kib ederek Sırp ve Rum çetelerine Bulgar çeteleri aleyhinde muâvenetde bulunmayacaklar. Hilmi Paşa ahâlinin teslîmi teklifini bura halkına itimâd câiz olmadığı fikriyle asla kabûl etmemektedir. İstisnâ olarak hükûmetin her zaman itimâd ve emniyetini kazanmış ve içinde asla sû-i hâl görünmemiş köylerde 4-5-6 köylünün silahlanmasına müsâade olunabiliyor imiş. Müfettiş paşanın fikrine nazaran eğer fenâlık yalnız Makedonya'da olsa birkaç ay zarfında burasını o fenâlıktan tathîr edebilir imiş. Ancak bu fenâlık mücavîr üç küçük hükûmetin bazı mahâfilinde derin kökler salmışdır. Memleketin bi'n-nisbe teskîn ve tathîri için ise müşarunileyh şimdilik tehlike ve şüpheli ve muzır anâsırın nefy edilmesini tedbir-i kâfi ad edilmektedir. Mucize kâbilinden olarak memleket dâhilinde kalmış olan birkaç ezkiyânın dahi bu tedbire yakında kurbân olacakları meydândadır. Bulgar sükkânı usûl-i tedbîrini Müfettiş Paşa asla beğenmiyor. Nazariyat ile kafa doldurulduğundan ve hâlâ Türk lisânına dikkat edildiğinden şikâyet ve bu husûsdaki kabahât ve kusuru Eksarhlığa isnâd ediyor. Dört def'a vâki' olan mülakatda Hilmi Paşa bunları söyledi. Hotelde bana iâde-i ziyaret eylediği esnâda Sandanski ve Çernopayef gibi sergerdelerin Bulgaristan'a gelince bir daha Makedonya'ya avdet etmelerine müsâade edilmemesi için hükûmet-i emârete ricâ eylediğini de buraya ilâve edeyim. Hükûmet-i Seniyye me'mûrini tarafından tevkîf edilsinler diye vâki' olan teklifime eski şakîlerden oldukları için geşt ü güzâr etdikleri havalide bütün hayvanat inlerini biliyorlar sözüne cevâb verdi.

[s.69] Benim kendi itimâd ve fikrime kalır ise Sandanski ve Çernopayef gibi sergerdeler için Hilmi Paşa tarafından her zaman hoş geldiniz iltifatı ümid ediliyor. Çünkü bu sergerdeler Bulgarlığı mahv ve izâle siyasetleriyle bilâ-ihityât Hilmi Paşa'ya muâvenet etmektedirler. Ayrılmazdan evvel Paşa tekrâr Bulgaristan ve Hükûmet-i Seniyye arasında bir i'tilâf ihtiyâcı der-miyân ve bu lüzûmun iki tarafça da hiss edilmesi icâb ve menâfi'mizin bize bunu izâh eylediğini isbât etdi. Müşarunileyhin beyânâtına nazaran zât-ı şâhâne pek ziyâde sulh-perver olduğundan ciddî ve samimî esâslar üzerine müesses bir i'tilâf tarafının husûl-pezîr olmasına cidden tarafdârdır. Müşarunileyh itimâd-ı şâhâneyi kazanmış bir zât olduğundan i'tilâf müte-kâbili istihzâr edecek husûsâtı elinden geldiği kadar bu üminyeye doğru sevk eder. Ancak böyle bir i'tilâfın husûli için bidâyeten ve sirâyeten çeteciliğin bi-l-külliyeye ref'i lâzimedendir.

Bu te'mîn edilince dâhil-i memleketde olan bunca mes'ûl-i hiyaniyenin bil-suhûle hâline de müfettiş paşa tarafından tavassût kâbil olabiliyor. Bundan sonra Bulgarların terakkiyât-ı ilmiye ve dinîyyeleri memâlikinde başka renk sahî olacakmış. Bu maksad hakkında Hükûmet-i Seniyye'nin itimâd-ı te'mînini kazanmış bir Bulgar vâsıtasıyla müzâkerâta girişilmeli imiş.

Hükûmet-i Seniyye ve Bulgaristan arasında bir i'tilâf tehiyyesine çalışılmasının lüzum-ı kat'iyyesini Steg dahi tavsiye eylemektedir. Bu dâire dâhilinde bir i'tilâfın vücûbuna ben dahi kâilim. Hâsıl-ı kelâm Paşa-i müşarunileyh bir devlet gibi bana bu beyânâtda bulunduğunu ve bunların prens ile kabine erkânından ancak bazılarını söyletmek kâbil olduğunu zikr ederek benden ayrıldı. Ajan-ı siviller ile dahi birkaç def'a mülâkât eyledim. Onlar ale-l-ekser Hilmi Paşa'dan daha ziyâde nikbin gibi görünmektedir. Vâki'a nikbinlik belki de büsbütün zaîftir.

Upenheimer'e muvakkaten vekâlet etmekde olan Mösyö Rapoyord (?) idâre-i mülkiyede küllî islâhât-ı hasenenin vücûd bulunduğunu bana uzun uzadıya anlattı. Bu fikir ve itimâd ajan-ı sivillerin devr-i seyâhat etdikleri esnâda topladıkları efkâr ve ma'lûmâtdan münbâistir. Kay-

makâmlar iyi imiş. Haklarında ahâli tarafından şikâyet edilmiyor imiş. Me'mûrîn-i mahalliyyenin Dersa'âdetten aldıkları emir üzerine Rum ve Sırp çetelerine mülâyim tavır ettikleri rivâyetini cerh ve tekzîb etdi. Şurada burada bazı me'mûrin ve zâbitân tarafından böyle hareket sâdır olmuş ise de bu da şahsî efkârdan mütevellid olub ale-l-umûm bu gibiler cezasız bırakılmamağdadır. Tahkîkât-ı evvelîye esnâsında bir Avrupalı zâbitin hâzır bulunması lüzûmu tarafımdan der-miyân edilmesi üzerine Rapayord (?) bunu gayr-ı mümkün gördükden mâadâ zamanımız Avrupa ahvâl-i hukûkiyyesine nazaran bunun ma'nâsız bulunduğunu ve adlî teftişât icrâ'sının kâfi olduğunu beyân eyledi. Bundan mâadâ zaten yeni zâbitânın celbi ibtidâ Dersa'âdetden vâki' olacak i'tirâzât ve muhâlefete ve sonra vesâirin adem-i müsâadesine binâen gayr-i mümkündür.

İslâhât icrâ'sı için istihdâm olunan me'mûrin ile jandarma masârifî ve mehâkim-i mahalliyye vesâirenin islâhâtı için icâb eden mebâliğ memleketde gittikçe nez eden galâ-yi es'ara göre bütçeyi zaten müşkilâta sokmaktadır. Bu teşebbüsât işbu müşkilâtın tezâyüdünü müci olabiliyor. Rakova hadisesi teşkilât-ı ihtilâliyyeden ziyâde o zamanlarda köylülerin esâssız bulunmasından ve Ramazan münâsebetiyle Türk me'mûrları üzerine çöken rehâvetden münbâis imiş. Mûmâ-ileyh yarı ayân bir ihtiyât-ı lisân ile [s.70] çetelere karşı püskürdüğünü beyân ve islâhâtın yavaş gitmesi mücerred çete teşkilâtından neş'et eylediğini isbât eyledi. Çeteler hakkında aynı mütâlaât tenkit-kârâneyi Demerik ile muâvini Petryaef'den dahi işittim. Avusturya ile Rusya me'mûrin-i sâiresinden görüşdüğüm diğer kimselerin de mütâlaâtı birbirlerinden o kadar farklı değildir.

Bunlardan Selanik'de Para ile Manastır'da Rus konsolos Kale jandarma zâbitânının tezyîd-i mikdâr ve tevsî'-i hukûku lâzım olduğu mütâlaasındadırlar. İslâhâtın bu yoldaki sûret-i icrâ'sından mazarrât tevellüd eylediğini ve tahkîkât-ı evvelîye icrâ' ediliyor iken Avrupa zâbitânının hâzır bulunmasını "Para" kabûl etmekde ve ale-l-umûm Hükûmet-i Seniyye me'mûrları tarafından Bulgarlar hakkında tarafgirâne fikirler beslendiğini her ikisi de itirâf eylemektedir. Alınan Avrupa ajanslarıyla mülâkât eylediğinde kendi vazîfe ve mevki'lerinin muvaffakiyet bahş olduğuna inanmayan bu zevâtın müşekkel vazîfelerini kolay anlıyor. Meselâ Steg kendisiyle birkaç def'a görüşüğümde bir Bulgar ve Türk i'tilâfının inşalı bir tarafdâr ve müdafî'i görünüyor. Kendi sözlerine bakılacak olur ise Paris Hâriciye Nezâreti'nde dahi bu fikir pek kuvvetli imiş. Hattâ bu mes'ele hakkında bi-z-zât Hilmi Paşa ile müzâkere etmiş. Paşa dahi bu fikre gelmiş ise de bu tasavvurun derece-i fi'le îsâli için zamanı müsâid görmüyor imiş. Şeteg diyor ki: Eğer ki Bulgar emâreti gerek kendi menafî'ini ve gerek Makedonya Bulgarlarının menâfî'-i hakîkiyyesini anlamış olsa idi çeteciliğe asla müsâade etmez idi". Bulgar çeteleri ortadan kaldırılınca ilk evvel Bulgarlar biraz zahmet çekecekler idi ise de sonra Avrupa Rum ve Sırp çetelerinin de izâlesi için Hükûmet-i Seniyye nezdinde teşebbüsât-ı müessere ve kat'îyye icrâ' eyleyecek idi. Aksi hâlde Türk idâresi bi-l-mecbûriye Rum ve Sırp çetelerine daha ziyade teshîlat göstermeğe mecbûr olacak. Netekim vilayâtda bir Bulgar çetesi türer türemez Rum ve Sırp çetelerine ilişilmemesi hakkında der-akab Dersa'âdetden müfettişliğe emir telgrafi geliyor Steg Bulgar muhibbi olduğundan ahvâl-i ânîfeye teessüf ediyor ve Bulgar emâretinin hâlâ teşkilât-ı ihtilâliyyeye muâvenet eylediği hakkında ma'lûmâtı olduğunu söylüyor.

Kilise ve mekteb mes'elesine gelince bu husûsda Steg'in fikri ayrıcadır. Buradaki münâzaâtın izâlesi için herkese tam serbest-i diyânet verilmelidir. Bir köyde ekseriyet patriklik cihetine geçmiş olmağla beraber akalliyyet kendi hukûkunu, serbestîsini yine muhâfaza eylemelidir. Tedbîr-i izâle Steg kilise mesâilinin hükûmet mesâilinden dâimâ ayrı tutulmasını talep etmektedir. Petryaef dahi bu fikirdedir. Steg bu mes'elenin resmen tedkîk edilmesine dahi tavassut ve hükûmetîne tebligât icrâ' eylemek arzusunun besliyor. Hilmi Paşa'ya gelince güya Hristiyan ahâli beyninde münâferet ve münâkaşanın bir kat daha tezâyüdüne hizmet edecek olan bu hâl

müşârün-ileyh tarafından ma'kul bir şey görülmekdedir. Steg'e nazaran maliye kontrolünden muntazar fevâid hâsıl olmuş ve bu husûsda Türk me'mûrları tarafından dahi ikdâmat-ı mütevaliye ve hüsn-i arzu gösterilmiştir. Umûr-ı adliyyeye gelince vilâyât dâhiline daha birkaç Türk veya tebaa-yı Osmâniyyeden Hıristiyan adliye müfettişleri ta'yîni icâb etmekte ve burada dahi işbu me'mûrinin hüsn-i intihabına dikkat kâfi görünmekte imiş. Avrupa her mes'elede vilâyât umûruna yed-i müdâhalesini vaz' etmiş olduğundan ajan-ı sivillere ihtiyâc kalmamış Steg Dersa'âdet süferâsının Makedonya işleriyle ciddî sûrette meşgûl olmamalarına müte'essifdir. İngiltere hükûmetinin sâbık Selanik konsolosu ve şimdi maliye kontrolörü Mösyö "Grevs" ile bir def'a mülakât eylediğimde mûmâ-ileyhin umûr-u ıslâhiyye hakkında pek bedihî olduğunu ve maliye umûrundan mâadâ hiç [s.71] hiçbir şeyin hüsn-i netîce vermediği fikrini beslediğini ve ale-l-umûm ıslâhât-ı mukarrerinin tatbîkine itimâd edemediğini anladım. Makedonya mes'elesi hakkında ne fikirde bulunduğu bundan birkaç sene evvel Sir Okonor tarafından kendisine sorulduğunda mûmâ-ileyh Avrupa'nın dikkatli nazar-ı teftişi altında olarak buraya muhtâriyet-i idâre verilmekten başka bir çare olmadığını beyân eylemiştir. Tabîi sefir bu teklife pek hâdim bir fikir nazarıyla bakmış olacak daha sonraları Makedonya kontrol komisyonunun teşkîli hakkında Londra'dan fikri taleb edilince Mösyö Grevs Avusturya ve Rusya ıslâhâtçılarıyla me'mûrlarının ıslâhât gelmesiyle ciddî bir fikir murad etmediklerinden ve zaten halk nazarında itimâdî gâib etdiklerinden İngiltere hükûmetince bu hükûmetlerin tahrîkâtına iştirâk edilmemesini tevcîh etmiştir. Mûmâ-ileyhin fikrine nazaran ihtirâsât-ı âdiyeleri cümleye mâ'lûm olan ve dâhil-i hükûmetlerinde birçok kat'î ve derin ıslâhâta bi-z-zât muhtâc bulunan Rusya ve Avusturya'ya Avrupa tarafından tatbîk-i ıslâhâta müsâade ve me'zûniyet verilmesi had-i zâtında büyük bir hatâ-i siyâsiyyedir. Kendilerini düzeltmiş hükûmetlerde diğer memâlik-i ıslâha mânen bir sâlahiyyet bulunamayacağı gibi bir de ne Avusturya'nın ve ne de Rusya'nın Hükûmet-i Seniyye ve akvâmı üzerinde hiçbir hüsn-i te'sîrât ve hays-ı nâmûsları yoktur.

Avusturya'nın teşebbüsât-ı sakinâne ve hâifanesi usûlle Makedonya'yı işgâle sebep-i vaziyet hâzırlamaktadır. Kendi hududu dâhilinde mevcûd bir takım münâzaât ve muhâsamâttan dolayı bu istikâmetde açıktan bir politika kullanmağa kendisini lüzûmu derecesinde kuvvetli göremeyen Avusturya sükûnetle ve yılan gibi sürünerek bu maksadına doğru sevk-i hatâvat eylemekte ve Bosna ve Hersek müfettişi ile arzusu ve cesâreti artan Avusturya diplomasisi bu işi de görmek istemekdedir. Grevs'e nazaran Bulgarların Makedonya'daki hâlleri tahammül-güzârdır. Hükûmet-i Seniyye Rum ve Sırları Bulgarlar aleyhinde tahrîk eylemekte ve Sandanski ile Çernopayef tarafından dahi Bulgarlığa darbeler indirmekdedir. Makedonya ahâlisinin efkârını teskîn etmek ancak ıslâhât-ı mukarrere başda bir Hıristiyan vali bulundurarak ciddî ıslâhât icrâ' eylemek ve-yâhûd harb ilân etmekle mümkündür. Kusur kalan teşebbüsât hep göz boyayacaktır. Bu hâlde mantığın tevcîh eylediği bu muakkad-ı nihaîyye vusûl için hükûmât-ı muazzama arasında vücûdu la-büdd olan i'tilâfin bulunmaması hasebiyle birinci tedbîrin isti'mâli gayr-ı mümkün olduğundan "harb" olan ikinci çarenin isti'mâli icâb eder. Biz bu husûsda Mösyö Grevs ile uzun uzadıya görüştük.

Mösyö Grevs bu fikrini bana gayet mahrem-âne söyledi. Bu efkârın Londra'ca da aynı sûretle prova edilüb edilmediğini kendisinden istifâr eylediğimde mûmâ-ileyh bu husûsda Bulgarların Londra'da pek az çalışub telkînâtda bulduklarını ve çalışmalar efkâr-ı umûmiyyenin büsbütün Bulgarlar lehine olmak istikrârında bulunduğunu beyân eyledi. Mösyö Grevs Sir Okonor'un tebdîl edilerek daha ciddî ve fa'âl bir diplomatın ta'yîn edilmek ümîdinde olduğunu zikr etdi. Kendileriyle mülakât eylediğim diğer İngiliz konsoloslarından Üsküb'deki Mösyö Satov ve Manastır'daki Mösyö Hitkot ve Siroz konsolosu da biraz daha ihtiyât ederek hemen aynı mütâlaâtda bulundular Üsküb'de tesâdüfen parlamento a'zâsından Sir Linc ile dahi görüştüm. İngiliz zenginlerinden olan mûmâ-ileyh Ermenistan [s.72] ve Makedonya mes'eleleriyle

meşgûl olub Anadolu-yı şâhânedeki iki sene seyâhat etdikden sonra mühim bir eser-i siyasî yazmışdır. İngiliz efkâr-ı umûmiyyesinde Balkan umûruyla az iştigâl ettiklerini beyân ve bu husûsda kendilerine ma'lûmât i'tâ edilmediğinden teessüf ve bizi tazyî' eylemekde ve Bulgaristan ve Yunanistan muhtâriyetinin taht-ı tehlikede olduğunu beyân ile İngiltere'de teşvîkâta başlamak efkâr-ı umûmiyyeyi işgâle kâfi bir vâsıta ve çare olduğunu ve Rumların bu husûsda Bulgarlardan ziyâde çalışdığını ve Sırpılar ile Romanyalılar afv edilmez bir takım hatâlar irtikâb ettiklerinden bunların vekâletlerini yapmağı kimsenin istemediğini söylemektedir. Vilâyât-ı şâhâneyi geşt ü güzâr eden meşhur Bigston kardeşleriyle yanlarında bulunan ve kezâ parlamento a'zâsından olan Masterman ile de mülâkât eyledim. Mûmâ-ileyhümâdan bundan üç sene evvel istediğim aynı fikri yani teşkilât-ı ihtilâliyenin vücûduna lüzûm olduğu ve bir gün Türkiye ile Bulgaristan arasında kanlı bir mukatele serzede-i zuhûr olur ise bu teşkilâtdan istifâde edilmek icâb ettiği mütâlaasını tekrâr dikkatle dinledim. Onların fikrine nazaran bu müsâdeme gayr-ı kâbil-i ihtirâz olmakdan mâadâ tamamıyla zaman-ı muvâfıkındadır. Bir müsâdeme ihtimâlinde İngiltere'den Bulgarların ne beklemek hakkında olduklarını istifsâr eyledikçe de İngiltere Bulgarlar lehinde cebr ve kuvvet isti'mâliyle müdâhaleyi tecvîz etmediğinden mühimce şeyler beklemek nâ-çaba olduğunu ifâde ve mamafih İngiltere Kralı haşmetlü Edvard hazretlerinin Bulgaristan Prensi ile şahsen olan münâsebât-ı samimîsi eseri olarak bir müzaheret-i kuvviyye izhârına âmâde yegâne Avrupa tacdârı bulunduğunu ilâve eylediler. Üsküb'ten Selanik'e kadar beraberce seyâhatimiz esnâsında ve diğerk mülâkâtlarımızda Selanik İtalya General konsolos Mösyö Milanovo Bulgaristan tarafdârı ve muhibbî olduğu cihetle maliye kontrol meclisine ıslâhât-ı adliye nezâret ve kontrolünün dahi havale edileceğini ve bu haberin yakınlarda me'zûnen Roma'da bulunduğu esnâda bi-z-zât Hâriciye Nazırı Titon tarafından kendisine söylendiğı ve fikrine kalur ise ancak üç vilâyât-ı adliye müfettişinin ecnebi ve hukuk-ı vasi' sâhibi olarak ta'yininden sonra ıslâhât-ı adliyeden semere beklemek kâbil olduğunu beyân ve hakkımızda isti'mâl-i hüsn-i lisân eyledi. Jandarmanın tevsî'-i sâlahiyyeti icâb eylediğini ve aksi hâlde semerâtının şimdidiye kadar olduğu vecihle sıfırdan ziyâde olmayacağını ve ıslâhât hakkında umûmen nikbîn olmadığını beyân eden mûmâ-ileyh ta'dilat-ı ciddiye icrâ'sı mültezem ise Avrupa tarafından meselâ Taşoz gibi bir adanın işgâl edilerek Hükûmet-i Seniyye sebat ve inadının buradan irae-i cebr ve kuvvet edilmek sûretiyle kesrine çalışmak muktezî bulunduğunu ve hattâ bugün statükoyu muhâfaza etmek üzere sâfi tedâbir ile çalışan Avrupa kabinelerinin arzu ve tekliflerini kabûl etmediğı sûrette Hükûmet-i Seniyye'nin de artık Avrupa'dan statüko te'mînâtı talebinde haklı olmadığı hakkında Bâb-ı âli'ye açık izâhât vermek icâb ettiğini söylemektedir. Mösyö Milanovo hükûmât-ı muazzama arasında bir i'tilâf ve ahengin bulunmamasına ve bu vesile ile Hükûmet-i Seniyye'nin inat ve cesâretine vesile tedârik edilmesine ziyâdesiyle teessüf etmektedir. Mûmâ-ileyhin bu teessüfe keyf-i mazarrât, cinayât ve her dürlü rezâil açıktan irtikâb ediliyor iken gerek onun ve gerek rüfekâsının bu hastalığı yalnız görüb seyr etmeleri ve Hıristiyanlara yardım edememeleri sebebiyle büsbütün tezâyüd etmektedir. Milanovo'nun fikrine nazaran onlar Avrupa'nın şân ve haşmetine yakışmayacak bir sûrette buralara oynanan müessif komedyalarda yalnız seyirci gibi bulunur. O dahi İngiliz arkadaşı gibi ajan-ı sivillerin ma'nâsız ve lüzûmsuz oldukları fikrinde ve Berlin Muâhede'si'ni imzalayan hükûmâtın hep bir ayakdan ıslâhât cidden tatbîk edilmek üzere Hükûmet-i Seniyye'yi sıkıştırılmaları lüzûmu mütâlaasındadır. Gerek Sırp ve gerek Rumların Hükûmet-i Seniyye tarafından açıkça himâye edildiklerine [s.73] ve bizim çetelerimizin beyinsizce hareketleri ile fâide yerine zarar tevli'd ettiklerine kâildir. İtalya kralının Yunan kralını ziyaret eylemesine atf-ı ehemmiyet etmemekde ise de bunun bazı İtalyan ricâl-i siyasiyyesi tarafından dahi denildiğı üzere Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya münasebât-ı hâziresine nazaran bir hatâ-i siyasî olduğunu tasdik eylemektedir. Tesâdüfen aynı düşlerde

bulunmak münâsebetiyle Fransa'nın yeni Selanik konsolosu Seon ile dahi bi'l def'aât müdâvele-i efkâr eyledi. Mûmâ-ileyh yeni olmak cihetiyle Makedonya işlerine vâkıf değil ise de Bulgaristan'ı ve Bulgar ricâlini iyi tanıdığını Rumeli-i Şarkî Nizâm-nâme-i Esâsisi tanzim ediliyor iken Bulgarlığa ifâ-yı hizmet eylediğini beyân ve Bulgarlara muhabbetini ibrâz ediyor. Mûmâ-ileyhin az çok hakkımızda bir meyli var gibi ise de zevcesi zengin bir Rum kadını olmak ve baldızı Selanik reji müdürü Melhame beyin biraderlerinden birinin zevcesi bulunmak itibâriyle Selanik Rumlarının tahayyülât ve mutâlebâtına mûmaşât göstereceği ve bu cihetle fikrinin diğer tarafından tarafdârlığı bil-hesâb takdîr olunacağı üzere iştibâhdır. Mösyö Seon'un efkâr-ı husûsiyyesinden birisi de Makedonya mes'elesinde Rum ve Bulgarlar beyinde bir i'tilâf husûsuna çalışmak lüzûmudur. Manastır İtalya konsolosu Kont Dö Vizar efkârında daha sarîh olub ıslâhât-dan bahs edilince altı seneden beri bulunduğu bu kıt'ada ıslâhât sözü çıkmazdan evvel Bulgarların hali şimdiden daha iyi olduğunu beyân etmektedir. Onun fikrine nazaran burada ıslâhât-dan dem vurmak esâsen Manastır'dan diğer cihetden ahvâlde kısmen bir salâh-ı hâlden dönme olmuş olduğunu iddia eden ıslâhâtçı iki hükûmet me'mûrudur. Bunların işbu müddeayâtı hakikaten bir takım ıslâhât-ı cedîdenin vukû' bulmuş olmasına itimâdlarından ilerü gelen bir şey olmayub belki mücerred yüksekçe maâş almalarından mütevellid bir fikr-i menfaât-perestânedir. Hattâ me'mûrin-i mûmâ-ileyhümâ daha çok seneler yerlerinde mihlanub kalmak ve sonra memleketlerine döndüklerinde kendilerini ıslâhâta gönderenlere dahi gülmek fikrinde imişler. Kont Dö Vizar'a nazaran Türkiye'de hükûm süren idâre-i hâzire zamanında ıslâhât ümidi hayalden başka bir şey değildir. Kont dâimâ: Türk nebâtatı Avrupa usûl-ı medeniyeti terbiyesiyle yakılamaz cümlesini tekrâr eder. Onun fikrine göre Makedonya'daki ıslâhât işbu Türk nebâtatı kökünden çıkarub Bosfor'dan Anadolu-yu şâhâneye doğru Üsküdar cihetine atıldığında kabîl ve böyle bir ameliyat-ı ictimâ'îye ve siyâsiyyede dehşetli bir akıbeti müte'âkib Bulgaristan ile Türkiye arasında muvaffakiyetle hitam bulan bir muharebe sâyesinde mümkün olabilir. Manastır Fransız konsolosu Mösyö Gilova dahi aynı fikri biraz daha ihtiyât-ı lisân ile bana tekrâr eyledi. Hemen bi-l-cümle Rum ve Sırp ve konsolosları ile dahi görüşdüm. Bunların cümlesi i'tilâf lüzûmundan bahs etmekde ve Makedonya'nın idâre-i muhtâriyesi icâb ettiğinden dem vurulunca sözü kesmekdedirler. Dö Jorji Paşa ile görüşerek jandarma ıslâhâtının tamam-ı tatbiki için vücûd-u eşedd-i ihtiyâc ile his edilen ve fakat bugün asla bulunmayan muvâfık şerâit-i muhîtiyyenin yavaş yavaş zuhur-ı kesb-i kuvvet etmesine lüzûm olduğu fikrinde bulunduğunu anladım. Müşârûn-ileyhin fikrine nazaran ıslâhâtın tatbiki Hükûmet-i Seniyye ve çeteler tarafından düçâr-ı müşkilât olmakda imiş. Bugün mevcûd olan 4,600 jandarma neferine daha la-akl 1200 kişi ilâve edilmek icâb eylemekde ve şimdiye kadar edilen tecarîb ve teşebbüsâtın arzu olunduğu vecihle hüsn-i semerât verememesi ile beraber jandarma tensîkâtının ahali-i mahalliyyenizden de mazhâr-ı itimâd olmakda bulunduğunu görmekte imiş. [s.74] Ahvâl-i ifna'a memleket dâhilinde devâm etdikçe ıslâhât-ı me'mûlenin icrâ'sı müşekkel ve bu müşekkelâtı tahfif etmek üzere bütün mahallî papazları ve mu'allimleriyle uslu akıllı adamlar tarafından cihet cihet her sınıf halka maksadlarını gâib eden ve zarardan başka faidesi olmayan komiteci teşkilâtından uzak durmaları igva'line kapılmamaları tavsiye edilmek lâzım imiş. Memleket içindeki cinayâtın ekserîsi ale-l-umûm muâkkad şekâvet ile irtikâb edilmiş şeyler imiş. Vatanperverlik tagallübü altında ihtiyâr edilen cebr ve tazyîk ve sû-i isti'mâllerin had ve hesâbı yok imiş. Dö Jorji Paşa da yukarıda zikr olunan esbâbdan dolayı ıslâhât-ı adliyenin tatbikinde daha ziyâde müşkilât görüleceğini beyân etmektedir. Dö Jorji her köyde birkaç köylünün silah taşımağa müsâade edilir ise çetelerin zâil olacaklarına kâil ve jandarma tensîkâtına icâb ettiği mikdârda tahsîsât i'tâ edildiği cihetle Türkiye'nin durgun gittiğinden müştekîdir. Jandarma neferatının tezyîd-i mikdârı üzerinde bulunduğu gibi zâbita mikdârının dahi tezyîd edilerek yeni kazâlara i'zâma tarafdâr ve jandarma husûsunda Başmüfettiş Hilmi

Paşa'nın taklîl-i seyâhat mütâlaasında el'ân musırdır. Mûmâ-ileyh asakîr-i Osmâniyye'nin ale'd-devâm Bulgar ahâlisine cevîr ve cefâ etmekde olduklarını müşâhede etmiş olduğundan kabahâtlerinin şiddet ve sür'âtle te'dib edilerek bu fenâlığın dahi önü alınmasını düşünmekde ise de muvaffak olacağını zan etmemektedir. Çetelerin ne için jandarmalar tarafından takib edilmesine müsâade edilmiyor diye vâki' olan suâlime menfî cevâb vermediği gibi istatükonun vilâyât-ı şâhânedede ale-l-umûm muhâfazasına kâil olup olmadığını ve bugünkü hâlde vilâyât-ı şâhâne muhtâriyet idâresine bizi îsâl edüb etmeyeceğini suâl ettiğimde bana yine kaçamaklı cevâbdan başka bir şey demedi ise de her hâlde memleketin hakikaten teşkîlâtı matlûb olduğunda muhtâriyet-i kat'iyenin tatbîki lâzım olduğu fikrinde bulunduğunu da inkâr etmedi. Hâsılı Dö Jorji Paşa ile mülâkât-ı medidden hâsıl ettiğim fikre nazaran kendisi re'isi bulunduğu hâlde Avrupa zâbitânı yani muâvinleri ile akd ettiği ma'kud ictimâ'larda karârlaştırılan ve Dersa'âdet süferâsına dahi “*memorandum*” şeklinde gönderilen mukarrerât ve metâlib-i sâire kabûl ve tatbîk edildiği müddetçe kendisinin bu me'mûriyyetden çekileceği ve müşârûn-ileyh me'mûr olduğu vazîfeyi icrâ' için kendisine karşı beslediği itimâd-ı şahsiyi bile gâib etmiş görüldüğünden böyle bir fikri icrâ' dahi edebileceği isbât olunamaz.

General Şostak alelade pek sarîh meşrep bir adamdır. Onun dahi jandarma hakkındaki efkârı Dö Jorji Paşa'nın efkârından uzak değildir. Onun fikrine nazaran jandarma neferatının mikdârı tezyîd edilecek olur ise çete ta'kîbâtı dahi onlara havale edilmeli. Fakat tezyîd-i mikdâr hakkındaki fikri biraz daha vâsi' ve fazladır. Her on kilometrede 8-9 jandarma neferi bulundurulmalı ve zâbitân mikdârı arttırılmamalı ve yalnız Avusturya ve Rusya mıntıkalarına üç zâbit daha gönderilmeli imiş. Sonra jandarma neferâtı ale-l-umûm Müslümanlardan alınmalı imiş. Çünkü Hıristiyanlar Müslüman neferât gibi iyi olmadıktan mâadâ bir de çeteleri ta'kîbe muvafakat göstermiyorlar imiş. Maliye meclisi jandarma tensikâtına lüzûmu derecesinde tahsîsât vermedikten başka mahsûs olan mebâliğin dahi kabzı için her def'a Hilmi Paşa'dan müsâade istihsâl edilmek icâb ediyor ve bu müsâade ise kolayca istihsâl edilemiyor imiş. General Şostak Makedonya muhtâriyet idâresine nazârî düstûrlarından biri nazarıyla bakmakta ve Hıristiyanlar birbirlerine karşı pek ziyâde şekâvet ve münâferet içinde olduklarından bu hakikat-pezîr olmayacak bir hâl ad edilmektedir. En iyisi ve kolayı Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan üçümüz ittifâk edip evvel bâ evvel Türkleri oradan kovmalı ve ondan sonra yerlerini aramızda mukaseme etmeli imişiz. Bu nazariye esâsının çürük olduğunu izâh ile biz Bulgarların [s.75] {biz Bulgarların} Makedonya muhtâriyeti için çalışdığımızı tesrî'-i gayret etdim ise de müşârûn-ileyh Makedonya mes'elesinin halli ancak bir çareye mürâcaat ile kâbilidir. Bu da Bulgaristan ve Hükûmet-i Seniyye arasında muvaffakiyetli bir muharebeden ibârettir ve başka çare aramak fazla sözüyle mukabele ve Bulgar ordusunun şecaât ve metânetine itimâdı olduğunu beyân eyledi. Bundan mâadâ General bir harp zuhûru ihtimâlinde gerek Romanya ve gerek Sırbistan üzerine Rusya'nın icrâ-yı nüfûz ve te'sîr edebileceğine emin olduğunu da ilâve etti. Bu sebeble Bulgarlar için Makedonya'da usûl ve tertîb dâhilinde aheste aheste çalışarak halkı harb-i âtîye hazırlamak lâzım imiş. Müşârûn-ileyhin fikrine nazaran bu halk güzel ve evvelce tertîb dâhilinde okutulur ve öğretilir de hazırlanır ise zamanı gelince Bulgaristan'a büyük hizmet ifâ edebilir imiş. Fakat bu istihzârat zaten aleyhinde bulunarak şiddetli tenkîd eylediği çeteler ve çete tahrîkâtı ile ölümler ve bi'l-akıs çetelerin imhâ ve izâlesi ile başlamalı imiş. Çünkü Bulgar çeteleri dağıtılarak mahv edilir ise Hükûmet-i Seniyye Sırp ve Rum çetelerine yüz vermekden mâadâ onların gönüllerini de koparır imiş.

Vilâyât-ı şâhânenin muhtelit bir işgâl-i askerî altına vaz' edilmesi hakkındaki fikrini istifsâr eylediğimde General Şostak: Her türlü işgâl-i tahallutun aleyhinde bulunduğunu ve bu hâl her cihet kendi tarafını iltizâm edeceğinden vesâyet-i hâzırının eşgâline bâis olmak istikrârında olduğunu beyân etti: Eğer Bâb-ı âli'yi îslâhâtın tamam-ı tatbîki için mutlaka cebr etmek üzere

bir işgâl-i askeriye lüzûm var ise bu hâlde keyfiyetin biz Ruslara havale olunmasını en münâsib görürüm!? Böyle bir Rus işgâlinin Rusya menfaâtı Avusturya tarafının hüsn-i nazarıyla telakki edilemeyeceğini istihrâc eylediğimde Rus diplomasisi hakkında burada zikri münâsib görülmeyecek birtakım müte'essifâne beyânâtta bulundu.

Manastır'da İtalyan zâbitânından Miralay Alber, Binbaşı Lorvi, Yüzbaşı Mane ve Yüzbaşı Viçenzi ile görüştüm. Birincinin ıslâhât hakkındaki ümitlerinin ber-havâ olduğunu ve halkdaki kendilerine karşı olan itimâdın haklı bulunduğunu ve Dö Jorji'nin dahi meyûs olup çekilmek istediğini ve mârr-üz-zikr jandarma tensikâtı “*memorandum*”undaki mutâlebin is'af edileceğine ümidi olmadığını ve İtalya diplomasisinin dahi güzel davrandığını söyledi. Miralay Alber Tito'nun ne yaptığını bildiği ve İtalya Hâriciye Nezâreti dâhilinde Bulati namında şiddetli bir Rum tarafdârı tarafından büyük rol oynandığını ve hattâ İtalya Kralı tarafından Yunanistan Kralı'na vâki' olan hatır alır ziyaretinin işbu zât eseri bulunduğu fikrindedir. Mütebâki İtalyan zâbitleri de aynı fikirleri biraz daha şiddetle ve Hükûmet-i Seniyye me'mûrinine ve süferâya tevcîh-i tenkîd ve mes'ûliyet ile söylemekte ve hele Makedonya'da sâkin Bulgar ahâlisine ve teşkilât-ı ihtilâliyyemize karşı teveccüh ve muhabbetlerini gizlememektedirler. Florina mıntıkası kendisine teslim olunan Yüzbaşı Maner Hükûmet-i Seniyye menfaâtine Dersa'âdet'de çalışmaya muvazzaf gibi görünen süferâ-yı hükûmet-i muazzamaya karşı söyleyecek söz bulamıyor. Mûmâ-ileyh Dersa'âdet'de ve vilâyâtda icrâ' olunan harekâta bakılınca her şeyden soğuduğu için me'mûriyyetini terk etmeye karâr vermiştir. Zamanında büyük vaatlerde bulunduğu hâlde şimdi bunların birini icrâ' edememek hâlinde Yunan zâbit halk yüzüne çıkmadan utanıyor. Hele çetelerimizden bahs eder iken Bulgarların hâlis muhibbi olmak münâsebetiyle çetecilerimizin fedâkarlıklarına hayran ve bazı muvaffakiyetsizliklerine teessüf ediyor ve bazı sergerdelerden memnûniyyet ile bahs ediyor.

İstitrâden beyân edeceğim ki Yüzbaşı Maner ile bizim hayal-perest mütealli-i fikr bazen çete sergerdelerimiz arasındaki münâsebete daha evvelinde vakıf idim. Şimdi bi-z-zât ağzıyla bana Kesriye voyvodası Mitre Vlaşeto'dan bahs eder iken [s.76] güçle teessür derdini saklamıyor ve gözyaşlarının cereyanına mâni' olamıyor idi. Rumlar tarafından ne kendisi ve ne de arkadaşları sevilemedikleri gibi o da onlardan nefret ediyor. Zikre şâyândır ki Maner iyi tahsil görmüş ciddi ve hakikaten Bulgar muhibbi olduğundan halk tarafından dahi sevilmeğe ve ismi dâimâ söylenmektedir. Bundan mâadâ mûmâ-ileyhin gerek İtalya'da ve gerek Londra'da mühim bir takım mahâfil ile revâbit ve münâsebâtı ve Makedonya mes'elesini hakkında muhâberâtı mevcûddur. Arasına lehimizde birtakım ma'lûmât ve ifâdâtı hâvî mektublar şahsen dostu Yunan sir Edvard Grey'e dahi yazar. Bu sebeble Mösyö Maner'in Makedonya'yı terk etmesi Bulgarlar için büyük zâiyatdan sayılmaya değer ahvâldendir. Burada istitrâden şunu da söylemeyi istiyorum ki Maner'in iyi dostu ve muâvini olan Yüzbaşı Gastoldi'nin etrafı bulandırmasından korkulduğu için Hükûmet-i Seniyye Florina'dan kaldırıp Serfice'ye gönderdi ve bununla beraber planları bozuldu.

Siroz'da görüşdüğüm Fransız zâbitaları Rum tahrîkâtına karşı nefret beyân etmekte ve Bulgarlara karşı besledikleri hiss-i muhibbi gizlememektedirler. Bunlardan Veran kemâl-i hiddet ve nefret ile Rum tahrîkâtı ile sergerdelerden ve Yunan konsoloslarından bahs eyledi. Rum tahrîkâtının müşevvik ve müdiri ve aynı zamanda Fransız konsolosu olan bir Rum Veran'ın ısrârı üzerine buradan kaldırılmıştır. Fransa Hükûmeti bayrağının burada bayağı Rum müfsîdlerine âlet olmasına gönlü razı olmayan Veran buralarda Rum konsolosları ve metropolidleri Rum komitesi tahrîkâtını idâre etmeseler bî-hesâb münâza'adan bıkmış olan halkın kemâl-i sükûnet ile yaşayacaklarını beyân ve Türklerin hiçbir nev' ıslâhât tatbîk ve icrâ'sına kâbiliyetli olmayub yalnız Avrupa teşebbüsâtını akîm bırakmak üzere mahâret-i siyasîyye göstermek iktidârında olduklarını beyân etmektedir. Ona nazaran ıslâhât birçok perdeli bir ko-

medya oyunundan başka bir şey değildir. Kezâ Steg dahi eyyâm-ı âhirede Bulgarlara karşı âsâr-ı muhibbini azaltmışdır. Dö Jorji riyâsetinde olan ictimâ'lardan jandarma tensikâtı hakkında ittihâz olunan mukarrerât kabûl edilmeyecek olur ise Selanik'e gelerek tekrâr bir ictimâ' akl ederek karâr verilir ise cümlesi birden hizmetden çekilmeyi taleb edeceklerdir. Ancak bu zamana kadar jandarma kumandanının çekilmiş olmasına intizâr lâzımdır.

Mösyö Konstan Dersa'âdet'de Fransa sefiri olduğu müddetçe Makedonya'nın muhtâriyeti lehinde Fransa tarafından bir takım teşebbüsât icrâ'sı boş ümidlerden imiş. Zaten diğer cihetden daha mühîm mes'ealeler ile meşgûl olan Fas intizârını tevcih etmiş olan Fransa'dan bugün fazlaca bir şey beklemek lâzım değil imiş. Emrin farkında olarak Fransa böyle bir teşebbüs icrâ'sına koyulmak istese dahi Almanya'dan korkar imiş. Diğer cihetden Rusya dahi birçok mülahâzat sevkıyla böyle bir arzuda bulunmadığından mâadâ arzu etse ve teşebbüsâtta bulursa yeni Almanya'yı nazar-ı dikkate almaya her hâlde mecbûr imiş. Hükûmât-ı muazzama arasında Makedonya lehinde teşebbüsât-ı hakikiyye ve ciddiye bulunan yegâne hükûmet İngiltere kabinesidir. Hâlbuki Fransızlar bi'd-def'aat gördükleri acı tecrübe üzerine İngilizlere itimâd etmemektedirler. İngilizler Fransa'yı çok def'alar ileriye sürerek sonra kendileri çekilmekde ve Paris kabinesini müşkilâta i'kâ etmekdedirler. Eğer Rusya bugün hasta olmasa idi Makedonyalıları, ciddiye alarak yardım etmek isteyebilir idi ve bu hâlde mes'elenin rengide değişir idi. Bu takdîrde Fransaca serbest yürümek ihtimâli zuhûr eder ise de hâl henüz öyle ümidlere müsâid değildir. Miralay Veran'ın kavline göre bugünkü şerâit dâhilinde Makedonya halkının efkârını [s.77] teskîn etmeye hâdim çare-i yegâne muhtelit işgâl-i askerîdir.

Nevrekop'da ikâmet eden Binbaşı Roşa ile uzun uzadıya görüşdüm. Merkûm ile Niş'den Üsküb'e kadar beraber dahi seyâhat eyledim. Onun fikrine nazaran fenâlığın menbâi daha çok yükseklerde aranılmalıdır. Hattâ zirve-i memlekete kadar yükselinmelidir. Makedonya Bulgar ahâlisinin metâlîbi halkı olduğu gibi vâki' olan isyânlar dahi sebebsiz ve emelsiz değildir. Bulgarlarca hesâbına borçlar yapılan bu ahâlîde asla ıslâh ahvâline çalışmamak sebebiyle hükûmet-i hâzıreyi devirip başka bir idâreye kavuşmak hissi en tabii ve muhakkaktır. İcrâ'sı taahhüd edilen ıslâhâta gelince bunlar garra-yı manevi olmayıp göz boyacısı şeylerdir.

Siroz'da bulunan Binbaşı Kolon dahi bana aynı mütâlaâtda bulundu. Üsküb'de olan Avusturya zâbitânından Miralay Renceter netâyic-i müstahsileden gayr-ı memnun görünmekde olup o dahi bu müeessif semerâtın bu yolda zuhûrunu umûr-ı ıslâhiye hakkında Avrupa diplomasisinin ittihâz eylediği tedâbir-i gayr-ı şâkiye ve vaziyet-i gayr-ı münâsebesine isnâd eylemekdedir. Onun fikrine nazaran diplomatlar ahvâlin hakikatine bi-gâne ve mahall-i vukuâtından uzak bulunmalarından mâadâ zaten ciddî sûrette mes'ele ile meşgûl olmamakda ve umûr-ı ıslâhiyeden yaldızlı zâhirî noktaları göstermek ve âlemi aldatmak ile temeyyüz etmek istemekdedirler. Hattâ Manastır vali muâvini olan İstefenaki Kristeviç Efendi dahi ıslâhâtın muvaffakiyete gayret olacağına itimâd etmemekdedir. Onun fikrine nazaran ıslâhât-ı adliye diğer şubesindeki ıslâhâtın verdiği hüsn-i neticeden ziyâde bir şey veremez. Türkiye kendi umûr-ı adliyesine bizzat ıslâha gayri-müstâid olduğu gibi zât-ı şâhâne dahi Avrupalıların içeriye üşüşerek hâkimlik dahi etmek istemelerine razı olamayacak imiş. Yani bu hâlde umûr-ı adliyede ciddi ta'dilat hayal kabîlinden imiş. Son otuz beş günlük seyâhat-i mahsûsamda diplomat zâbiti ve me'mûrin-i mahalliyye ile vukû' bulan mükâleme ve muhâverâtımdan şu efkârı toplayabildim. Zikre şâyândır ki mütâlaât-ı mesrûde çok def'a mütezâddır. Yalnız jandarma umûrunda zâbitânın efkârında bir ittihâd ve yeknesaklık rû-nümâdır. İslâhâtçı me'mûrînin efkâr ve mütâlaâtı hakkındaki bu tezâd-ı mütakâbil ale-l-ekser me'mûrin-i merkûmenin hükûmetlerindeki tezâd-ı mütakâbile değildir. Hükûmet-i Seniyye'nin her türlü ümid ve cesâreti işine Avrupa hükûmâtının yed-adem ittifâk ve efkârındadır. Aksi hâlde yani Avrupa hükûmetleri birtakım hakkı maksad ve siyasî ihtirâslar arkasında dolaşmayıp Makedonya'da mahsûs iğtişâsatın

idâmesine hizmet etmek istemedikleri takdîrde ahâli-i mahalliyye çarçabuk hayât-ı insâniyeyi tattırabilmek ve memleket-i idâre-i merkeziyeye gayr-ı tabîi ve Hükûmet-i Seniyye'nin inzimâm marifetiyle bir Hıristiyan vali ta'yîn ederek idâre etmek cihetini iltizâm ederler idi. Bu teşebbüs her türlü ıslâhât-ı âtiye için bir temel taşı mesâbesinde olur idi. Bu şart-ı evvel kabûl ve tasdîk edilmek istenmedikçe hükûmât-ı muazzamanın teşebbüsât-ı ıslâhiyeleri de semeresiz görüldüğünden 'ayân kalır. Avrupa ahâli-i mahalliyyeye böyle bir ıslâh teşebbüsünün cesâret ve rahat vermek istidâdında olduğunu nihâyetü'l-emr idrâk ve diğer teşebbüsât-ı ıslâhiyenin şart-ı evvele müttemmim bulunduğunu teyakkun edince Avrupa sulh ve mesâlihini te'mîn etmek emeliyle bunları tatbîke mecbûr olacaktır. Başka mahallerde de beyân ve izâh edildiği üzere teşkilât-ı "ihtilâliyye!" bu müesser ıslâhâtın tercümât ve lisân-ı hâli mevki'ini ihrâz edecektir.

İdâre-i Osmâniyye

[s.78] Buraya kadar söylenilen şeyler Hükûmet-i Seniyye'nin Bulgaristan ve alel-husûs Makedonya mes'elesi hakkındaki politikasını iraeve kâfîdir. Son kırk elli sene zarfında vâki' olan zaiyâtı ve Balkan küçük hükûmâtının emel ve makâsadını ve alel-husûs Makedonya'daki vukuât üzerine Avrupa hükûmâtı tarafından vukû' bulan müdahalâtı nazar-ı dikkate alan Hükûmet-i Seniyye Avrupa kıt'asındaki memâlikini muhâfaza etmek üzere olanca gayretiyle çalışmakta ve bu maksadını te'mîn etmek için Avrupa hükûmâtının vaz'iyet-i mütekâbile-i hasm-ânesinden ve küçük hükûmetler arasındaki hissiyât-ı istirkâb vesâiresinden bir dürlü istifâde eylemektedir. Zât-ı şâhâne Avrupa cihetindeki hükûmranlığını alel-husûs Avrupa hükûmâtının rekâbet-i mütekâbilesiyle düvel-i muazzama teba'sından büyük sermâyedarların menâfi'-i ihtirâs-perverâneleri üzerine kurub idâme etmekte olduğu gibi Hükûmet-i Seniyyeleri dahi Avrupa vilâyâtı dâhilinde Hıristiyanlar arasındaki menfaât ve rekâbet münazaalarından iki cihetce istifâde yani bidâyeten işbu akvâmın hukûk-u beşeriyyeye henüz lâyıkiyle istihkâk kesb edecek bir derece-i kemâle gelmediklerini ilerüye sürerek en az ıslâhâtın bile adem-i icrâ'sını te'mîn ve Balkan küçük hükûmâtı arasında zaten mevcûd olan hissiyât-ı muhâsama ve münâzaayı tezyîd ve aralarındaki ihtimâl-i i'tilâfi adem-i imkân derecesine isâl eylemektedir. Bu raporun diğer mevâki'inde dahi izâh eylediği üzere Bulgar unsuru Makedonya'da mikdârca en çok ve kâbiliyetce en müsâid ve hissiyata en lâyıki olduğu gibi Balkan küçük hükûmâtı miyânında dahi Bulgaristan en kavî ve binâen-aleyh Hükûmet-i Seniyye için en tehlikeli olduğundan idâre-i Osmâniyye Bulgarlık aleyhinde sevk ve isti'mâl etmek üzere Sırp, Rum çetelerine kapılarını güşâde buldurmakla ve aynı zamanda diplomasi tarîkiyle çalışmaktan dahi ferâgat etmemektedir. Bu cihetle zaman zaman Avrupa'ya me'mûrin-i mahsûsa gönderilmek ve sulh-ı umûmiyyi tehdîde müstaid bir takım halâtın serzede-i zuhûr olmak üzere bulunduğu ilân ve Avrupa hükûmâtının teşebbüs-i müdâhalesi başka cihetlere sevk ve efkâr-ı umûmiyye itâf edilmektedir. Selim Melhame Paşa'nın Viyana ve Roma ziyareti bu kâbiliden idi.

Bunların izâhından sonra sıra bize geliyor:

Bizim Makedonya hakkındaki siyasetimiz ne olmalıdır. Bana nazaran bu suâlin cevâbı 'ayândır. Eğer bu mes'elenin halline tekâmül tarîkiyle vusûl arzu ediliyor ise teşkilât-ı ihtilâliyye ve komiteyi öldürüb gömmek ve üzerine de bir haç dikmek ve bir tarîk-i ilm ve marifet yani yeniden bir tarîk-i mübâreze-i müdâfi'-kârâne ihtiyâr etmek olur ise sulh-perverâne mübâreze vâsi' ile vusûlüne azm etmediği üzere bu maksad Makedonya'nın muhtâriyetini te'mîn ise ta'kîb ettiğimiz maksadın bir an evvel husûl bulmasına hâdim-i tedâbîr ve vesâit-i takdîr ve ta'yîn etmelerine ben bu tedâbîri Atina'dan 200 numarolu ve 12 Mart tarihli raporum ile arz etmiş idim. Henüz vakit var iken bu mes'ele hakkında düşünmek ve kat'i bir karâr ittihaz eylemek lâzım olduğunu yine ihtâr eyledim. Eğer teşkilât-ı ihtilâliyyeye ihtiyâcımız var ise onu elimize alalım, bu ihtiyâc hakkında benim kat'i ve şüphesiz bir itimâdım vardır, bu hâlde

teşkilât-ı tensik ve bizim menâfi'-i hakîkiyemize hâdim olacak sûrette tertîb edelim. Dağ sergerdelerini alet alan bu müessese vatanımızın menâfi'-i hakîkiyesine hâdim [s.79] ve Bulgar hükûmetinin münâsib gördüğü vezâifi icrâ'ya me'mûr olsun. Şimdiki zaman teşkilât içinden hasta olmak cihetiyle yeniden tensikâta en münâsibdir. Para ve silah i'tâsı teşkilât-ı dâhiliyenin kendisi içinde ihtilâfsızlığa ve ifsâdâta hizmet edeceğine teşkilâtı zaflatacağına maksadımıza bizi isâl etsin.

Bulgar hükûmeti bu teşkilâtın hakîkî efendisi ve âmiri olduğu zaman sergerdeler arasındaki ihtilâfât büsbütün zâil olmazsa da pek ziyâde azalır ve teşkilâtın kuvvetlenmesini intâc eden bir ittihâd ve vifâk hâsıl olur. Teşkilât riyâsetinde bulunan kimseler hükûmet-i emâret önünde her şeyce mes'ûl olmalıdırlar. Ve hükûmet-i emâret dahi verilen paraların ve mühimmâtın kime ne vakit ve nasıl verildiğini ve nasıl ve ne vakit isti'mâl edildiğini her hâlde bilmiyor. Şüphesiz bu hâlde emâret senevî 4-5 yüz bin frank ihtilâl teşkilâtına ve bütçesinde bir meblağ tahsis edecektir. Eğer işleri yüz üstü bırakacak ve müdâhale etmeyecek olur ise sergerdeler birbirini mahv ederek düşmanlara yalnız hizmetde bulunacaklardır. Bugünkü teşkilât işlerinin böyle karışık olması mücerred Makedonya fedâii ve sergerdelerinin vaz'iyet-i mütehassımasından münbâisdir fikri yanlışdır. Bana nazaran bu hâl için hükûmet-i emâretin kıyâsatından mütevelliddir. Elbette hükûmet kendini bu işlere yabancı tutar ise böyle kimseler tarafından bu teşkilât-ı idâre ve menâfi'-i hakîkiyemiz hilâfına da sevk olunur. Eğer bir gün ansızın Makedonya'nın taksimini iştir isek buna hayret etmemeliyiz. Bu mukâseme bizim menfaâtimize mi olacak hayır elbette hayır! Eğer teşkilât-ı ihtilâliyyeye ilân-ı harb eder ve kafasını ezmek isteyüb başka tarîk tutar isek o büsbütün mahv edilemeyecek ve şimdi bizim lehimize çalışacak yere bizim düşmanlarımız ile el ele vererek tamamiyle başka bir istikâmetde çalışmağa ve bize zarar getirmeğe başlayacaktır. Bana nazaran bu mes'ele bütün cihetleriyle tedkik ve muhâkeme edildikten ve bir karâr verildikten sonra Makedonya siyasetimiz diye siyaset-i memleketimize parlak açık bir fâide vaz' ve ilân eylemek kat'iyen lâzımdır. Bu bir parti "*fırka*" mes'ulesi değildir. Fâniler gelirler geçerler. Fakat Makedonya mes'ulesindeki siyasetimiz asla değişmemeli ve buna dahi dokunmamalı. İşte bu sebeble ekserî fırkalarımızın re'îsleri tarafından böyle bir fikir beslenmesi lâzımedendir. Halbûki onlar Makedonya mes'ulesinde yani dâhilî ve hâricî politikamızın menbâ'sı olan bu mühim mes'elede muhâlif istikâmet-i fikr sâhibleridir. Onlar artık dâhil-i memleketdeki vukuât ve ahvâl-i hakîkiyeyi bilmelidirler. Bu lüzûm içinde bulunduğumuz tenbelliğin izâlesine hizmet eder. Kezâlik bir gün büsbütün çaresiz de kalmamaklığımız için de bu ihtiyâc hiss edilmektedir. Bu husûsda hükûmetce takdîr-i karâr ittihâz edilir ise edilsin kararımız hakkında Eksarhlığa da ma'lûmât verilmesi arzu olunur. O dahi memleketimiz hissiyatı için en mühim olan bu mes'elede hükûmet-i emâretin nokta-i nazar ve siyâsetini bilsin ki öte tarafda buna muhâlif bir siyaset ta'kîb etmesin. Aksi hâlde bu iki unsur arasında tahaddüs edecek ihtilâf neticesi olarak şimdikinden daha beter netâyic-i müessif elde etmek mümkündür. Türkiye hakkındaki siyasetimiz ittihâzı elzem olan bu karârda en güzel ta'yîn edecektir. Yunanistan hakkındaki münâsebetimiz lâ-yenbagîdir. Bu şimdikinden daha iyi olamaz. Sırbistan ile olan münâsebetimiz dahi ayân beyân edilmeli ve artık muahezât-ı mukâbeleye nihâyet verilmeli. Bu gibi teşebbüsâtdan hakîkî fevâid ancak onlar tarafından istihsâl edilmektedir. Fikrime nazaran Sırp için en münâsib siyasetimiz Makedonya'nın muhtâriyet idâresi için son zamana kadar çalışacağımızı beyân ve bu kâide bidâyeten [s.80] kabûl ediliyor ise bunun üzerine bir takım i'tilâfata girişmek mümkün olduğunu Belgrad kabinesine açıkça ityân eylemek keyfiyettir. Yani Makedonya'nın mukasemesi bizce ihtilâfa mugâyir alçakçasına bir hareket olduktan mâadâ bi-l-fi'l ve hattâ hemen gayr-ı mümkündür. Bunun tahtındaki tehlike ve esrâr-ı sâire de başkaca şâyân-ı dikkattir.

Belgrad'daki Sırp kardeşlerimiz açık bilmelidirler ki herkes istediği gibi harekette hür ve

muhtar ise de menâfi'imize dokunan hareketlerinde biz kendilerini ta'kîbden hâlî kalmadığımız gibi icâb ettiği zaman tedâbîr-i lâzımevi ittihâzda dahi kusur etmeyiz. Zâtıma nazaran açık kat'i ve aynı zamanda harbî olan bu gibi beyânât üzerine Sırlar dahi ifâdelerini değişdirmekle daha dikkatli olmağa mecbûr olacaklardır. Aksi hâlde şımarıkca şımarub cesâretlerini ve Makedonya'daki fa'âliyyetleri ile tahrîkâtını arttıracak ve bizi ızrâr edeceklerdir.

Bundan evvel tahrîren arz ve şıfahen ve hattâ bazen ifâde eylediğim üzere bizim bu yolda hareketimiz netîcesi olarak Sırp muvaffakiyeti Makedonya'da artarak bizi Sırlılar dehşetle tehdîd ve hâl bu merkezden birkaç sene daha devâm eder ise işbu tahrîkât ve muvaffakiyâtı o derece tezyîd edeceklerdir ki o zaman Makedonya'nın muhtâriyet arzusundan bahse kalkışdığımızda bizim ile münâsebât ve i'tilâf teşebbüsâtına girişmeyerek hattâ bunu kendileri için tenezzül sayacaklardır.

Raporuma bu cümleler ile hâtıme verir ve imzamâtımı takdim ederim.

A. TOŞEV